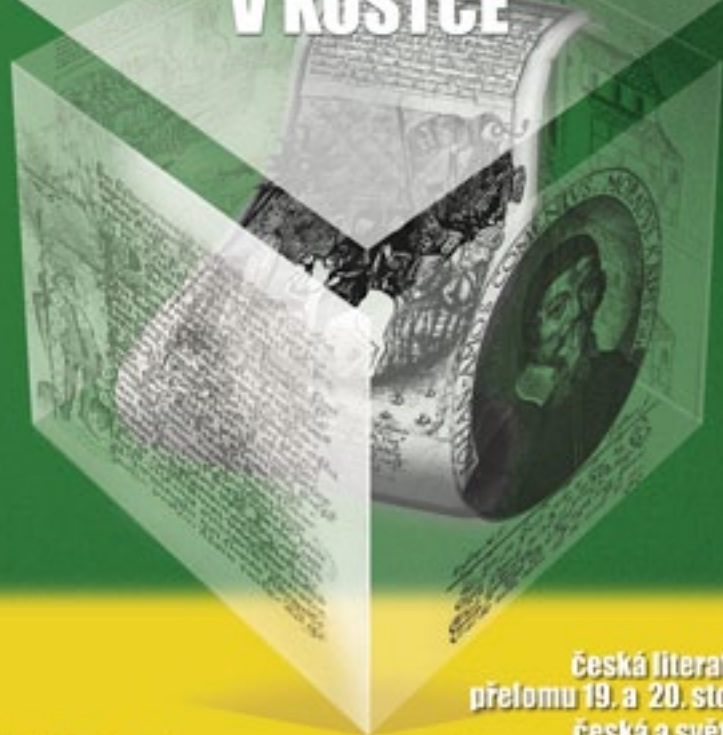

■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ pro střední školy ■ ■ ■ ■ ■

ČÍTANKA III. K LITERATUŘE V KOSTCE

Marie Sochrová

česká literatura
přelomu 19. a 20. století
česká a světová
literatura 1. pol. 20. století

FRAGMENT

Čítanka III. k Literatuře v kostce pro SŠ

také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.fragment.cz

Další e-knihy v edici:

Literatura v kostce pro SŠ – e-kniha

Čítanka I. k Literatuře v kostce pro SŠ – e-kniha

Čítanka II. k Literatuře v kostce pro SŠ – e-kniha

Čítanka IV. k Literatuře v kostce pro SŠ – e-kniha

Čtenářský deník k Literatuře v kostce pro SŠ – e-kniha

Marie Sochrová

Čítanka III. k Literatuře v kostce pro SŠ – e-kniha

Copyright © Fragment, 2011

Všechna práva vyhrazena.

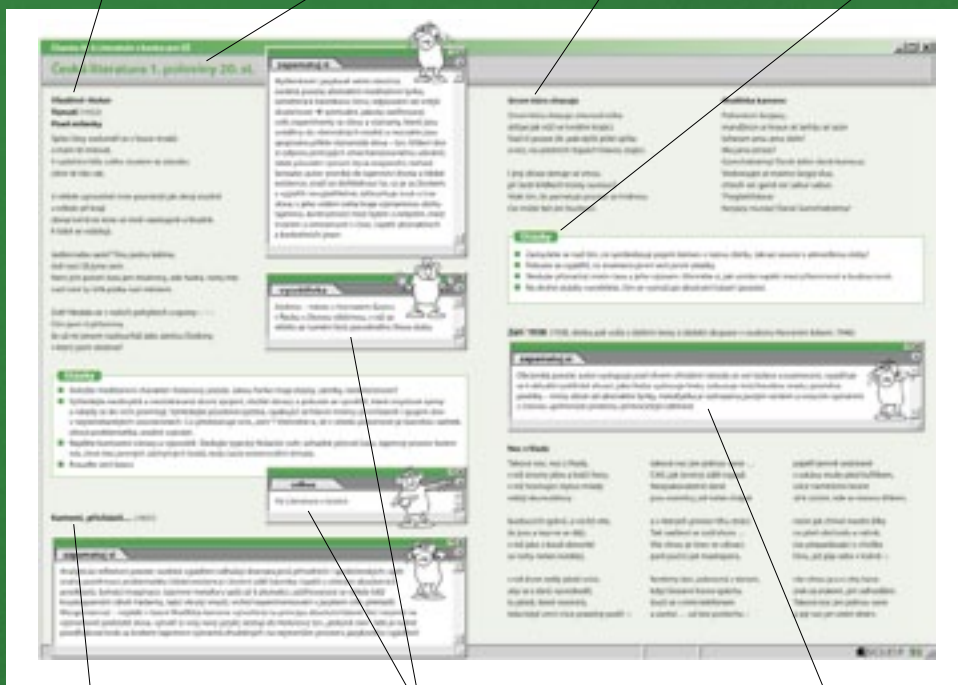
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

představitel žánru

hlavní kapitola

vybraná ukážka

kontrolní otázky

název díla

vysvětlivka, odkaz, zapamatuj si, atd.

výklad

vysvětlivka

odkaz

zapamatuj si

přečti si

zajímavost

pikantnost

OBSAH

ČESKÁ LITERATURA PŘELOMU 19. A 20. STOLETÍ	9
Viktor Dyk: A porta inferi	9
Viktor Dyk: Válečná tetralogie	9
Viktor Dyk: Krysař	11
František Gellner: Po nás ať přijde potopa!	13
František Gellner: Radosti života	14
Fráňa Šrámek: Života bído, přec tě mám rád	15
Fráňa Šrámek: Modrý a rudý	16
Fráňa Šrámek: Splav	17
Fráňa Šrámek: Stříbrný vítr	18
Fráňa Šrámek: Léto	21
Karel Toman: Torzo života	23
Karel Toman: Sluneční hodiny	24
Karel Toman: Měsíce	25
Karel Toman: Stoletý kalendář	25
Stanislav Kostka Neumann: Satanova sláva mezi námi	26
Stanislav Kostka Neumann: Kniha lesů, vod a stránek	26
Stanislav Kostka Neumann: Nové zpěvy	27
Petr Bezruč: Slezské písně	28
SVĚTOVÁ LITERATURA 1. POLOVINY 20. STOLETÍ – POEZIE	32
Umělecké směry	32
Filippo Tommaso Marinetti: Manifest futurismu	32
Filippo Tommaso Marinetti: Osvobozená slova	32
Tristan Tzara: Manifest DADA	33
Tristan Tzara: Manifest o lásce sladké a hořké	33
Christian Morgenstern: Šibeníční písně	33
Kurt Schwitters: Prasonáta	34
Man Ray: Optická báseň	34
André Breton: První manifest surrealismu	35
André Breton: Tajemství surrealistického magického umění	35
Významné osobnosti	36
Francie	36
Guillaume Apollinaire: Alkoholy	36
Guillaume Apollinaire: Kaligramy	37
André Breton: Volná láska	38
Paul Eluard: Veřejná růže	38
Anglie	39
Thomas Stearns Eliot: Pustina	39
Španělsko	40
Federico García Lorca: Cikánské romance	40
Rusko	41
Velimir Chlebnikov: Křídélkuje zlatopisem	41
Velimir Chlebnikov: Lodomir	41

Obsah

Vladimir Majakovskij: 150 000 000	42
Sergej Alexandrovič Jesenin: Jeseň	43
Pražská německá literatura	43
Franz Werfel: Na této zemi cizinci jsme všichni	43
Slovensko	44
Laco Novomeský: Svätý za dedinou	44
Vladimír Reisel: Temná Venuša	44
Štefan Žáry: Zvieratník	45
ČESKÁ LITERATURA 1. POLOVINY 20. STOLETÍ – POEZIE	45
Umělecké směry	45
Jiří Wolker: Proletářské umění	45
Karel Teige: Poetismus	46
Vítězslav Nezval, Karel Teige: Manifesty poetismu	47
Významné osobnosti	47
Jiří Wolker: Host do domu	47
Jiří Wolker: Těžká hodina	50
Jiří Wolker: Básně z pozůstalosti	56
Josef Hora: Strom v květu	56
Josef Hora: Pracující den	57
Josef Hora: Struny ve větru	58
Josef Hora: Máchovské variace	58
Josef Hora: Domov	59
Vítězslav Nezval: Most	61
Vítězslav Nezval: Pantomima	62
Vítězslav Nezval: Moderní směry básnické	62
Vítězslav Nezval: Edison	63
Vítězslav Nezval: Sbohem a šáteček	67
Vítězslav Nezval: Žena v množném čísle	67
Vítězslav Nezval: Praha s prsty deště	69
Vítězslav Nezval: 52 hořkých balad věčného studenta Roberta Davida	70
Vítězslav Nezval: Matka Naděje	71
Vítězslav Nezval: Manon Lescaut	72
Vítězslav Nezval: Historický obraz	73
Vítězslav Nezval: Pět minut za městem	73
Konstantin Biebl: Zlatými řetězy	75
Konstantin Biebl: S lodí, jež dováží čaj a kávu	76
Konstantin Biebl: Nový Ikaros – zkráceno.	76
Jaroslav Seifert: Město v slzách	79
Jaroslav Seifert: Samá láska	79
Jaroslav Seifert: Na vlnách TSF	80
Jaroslav Seifert: Poštovní holub	81
Jaroslav Seifert: Jablko z klína	82
Jaroslav Seifert: Zhasněte světla	82
Jaroslav Seifert: Vějíř Boženy Němcové	83
Jaroslav Seifert: Světletem oděná	83

František Halas: Sépie	84
František Halas: Kohout plaší smrt	85
František Halas: Tvář	85
František Halas: Staré ženy	86
František Halas: Torzo naděje	87
František Halas: Naše paní Božena Němcová	89
František Halas: Ladění	90
František Halas: Já se tam vrátím	91
Vladimír Holan: Vanutí	92
Vladimír Holan: Kamení, přicházíš... ..	92
Vladimír Holan: Září 1938	93
Vladimír Holan: Poslední testament	94
Vladimír Holan: Tereška Planetová	95
Vilém Závada: Cesta pěšky	97
Vilém Závada: Živote, díky	97
František Hrubín: Zpíváno z dálky	98
František Hrubín: Cikády	98
František Hrubín: Říkejte si se mnou	99
Jakub Deml: Moji přátelé	99
Jakub Deml: Miriam	100
Bohuslav Reynek: Rybí šupiny	101
Bohuslav Reynek: Rty a zuby	102
Bohuslav Reynek: Setba samot	102
Jan Zahradníček: Svatý Václav	103
Jiří Orten: Čí jsem?	103
Jiří Orten: Malá odpověď velkému proč... ..	104
Jiří Orten: Báseň naděje	104
Jiří Orten: Cesta k mrazu	105
Jiří Orten: Ohnice	106
Jiří Orten: Žihaná kniha deníků	106

SVĚTOVÁ LITERATURA 1. POLOVINY 20. STOLETÍ – PRÓZA A DRAMA107

Francie.....107

Henri Barbusse: Oheň107

Romain Rolland: Petr a Lucie109

Antoine de Saint-Exupéry: Malý princ111

Anglie.....114

James Joyce: Odysseus114

John Galsworthy: Sága rodu Forsytů117

George Bernard Shaw: Pygmalion119

Německy psaná próza a drama.....122

Arnold Zweig: Spor o seržanta Gríšu122

Erich Maria Remarque: Na západní frontě klid124

Lion Feuchtwanger: Žid Süß126

Thomas Mann: Josef a bratři jeho127

Bertolt Brecht: Matka Kuráž a její děti129

Obsah

Německy psaná literatura v českých zemích	130
Franz Kafka: Proces	130
USA	131
Ernest Hemingway: Komu zvoní hrana	131
Ernest Hemingway: Stařec a moře	133
John Steinbeck: Hrozny hněvu	134
Rusko	136
Michail Šolochov: Tichý Don	136
Slovensko	137
Milo Urban: Živý bič	137
ČESKÁ LITERATURA 1. POLOVINY 20. STOLETÍ – PRÓZA	139
Jaroslav Hašek: Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války	139
Richard Weiner: Škleb	142
Ladislav Klíma: Utrpení knížete Sternenhocha	144
Karel Čapek: R. U. R.	146
Karel Čapek: Povídky z jedné kapsy	148
Karel Čapek: Marsyas	151
Karel Čapek: Devatero pohádek	152
Karel Čapek: Válka s Mloky	152
Karel Čapek: Bílá nemoc	154
Karel Čapek: Matka	155
Karel Poláček: Okresní město	157
Karel Poláček: Bylo nás pět	159
Eduard Bass: Cirkus Humberto	160
Vladislav Vančura: Pekař Jan Marhoul	161
Vladislav Vančura: Rozmarné léto	162
Vladislav Vančura: Markéta Lazarová	164
Ivan Olbracht: Nikola Šuhaj loupežník	166
Marie Majerová: Havířská balada	168
Marie Pujmanová: Lidé na křižovatce	170
Jaroslav Havlíček: Neviditelný	171
Egon Hostovský: Žhář	173
Jarmila Glazarová: Advent	175
Václav Řezáč: Černé světlo	177
Jakub Deml: Zapomenuté světlo	178
Jaroslav Durych: Bloudění	180
ČESKÁ LITERATURA 1. POLOVINY 20. STOLETÍ – DRAMA	182
Jaroslav Hilbert: Vína	182
Červená sedma	184
Jiří Červený: Můj životopis	184
Eduard Bass: Lidské tělo	185
Jiří Voskovec a Jan Werich: Vest Pocket Revue	186
Jiří Voskovec a Jan Werich: Rub a líc	188
Jiří Voskovec a Jan Werich: Písníčky z Osvobozeného divadla	189

Úvod

Znalost literatury je dána především čtenářským zážitkem, který nemůže žádná učebnice nahradit. Těžiště školní literární výchovy je tedy vždy v četbě literárních textů, ukázek i celých děl, v uvědomění si jejich podstaty a uměleckých hodnot.

V Čítance III. jsou vybrány texty z moderní české a světové literatury v rozsahu osnov pro III. ročník všech středních škol a příslušný ročník víceletého gymnázia. Mají být inspirujícím podnětem, umožnit orientaci v literatuře, představu o jednotlivých spisovatelích, znacích kulturních epoch a uměleckých směrů. Ukázky jsou řazeny v chronologickém sledu vývoje literatury od přelomu 19. a 20. století, přes meziválečné období až po polovinu 20. století, a to v návaznosti na učebnici Literatura v kostce. Ke každé ukázce je připojena základní informace o díle, nejdůležitější vysvětlivky, za ukázkami jsou návodné otázky k zamyšlení, k práci s textem, k jeho interpretaci.

Odpovědi na rozborové či shrnující otázky najdete v publikaci **Literatura v kostce**, případně **Čtenářský deník k Literatuře v kostce**, **Český jazyk v kostce** nebo **Kompletní přehled české a světové literatury**.

Česká literatura přelomu 19. a 20. století

PROTISPOLEČENŠTÍ BUŘIČI A ANARCHISTÉ

Viktor Dyk

A porta inferi (1897)

Píseň podzimní

Táhněte nebem, mračna,
z vás každé bouří věští!
Má duše po ní lačna,
chci vítr, chlad a déšť!

Až bude vítr váti,
pak vyjdu sobě rád...
Chci s ním se prudce rváti,
vždyť šťasten jsem a mlád!

Chci metelici snést,
neb máj svůj v duši mám.
Chci bouřné lásky štěstí!
Chci sladký slávy klam!

Táhněte, šedá mračna,
věšť každé bouří z vás...
Má duše po ní lačna
– je mládí mého vzkaz!

Chci posměch hloupé láje,
chci pustý boje ryk!
Nechť kolem mlha, tma je,
já na všechno si zvyk!

Chci, pokud zbytek síly,
ten větru prudký hvízd!
A potom v smrti chvíli,
jak svátý spadnout list.

Otázky

- Dokažte, že se Dyk projevuje jako básník negace a protispolečenské vzpoury. Jak charakterizuje sám sebe i svou generaci?
- Vyhledejte typické slohové prostředky symbolismu, všimněte si využití symboliky krajiny.
- Dokažte pro Dyka typický rozpor mezi naléhavým voláním po činu a skeptickým vědomím jeho neuskutečnitelnosti i pocitu marnosti.
- Kdo z předchozí generace je Dykovi blízký svým individualistickým postojem, útočností, kritičností, ironií? Které autory připomíná báseň svým názvem?
- Dokažte Dykovu snahu po úspornosti vyjádření, aforistické úsečnosti. Převažují pojmenování věčná a přímá, nebo obrazná?
- Charakterizujte Dykův verš, způsob vyjádření, rytmus, rým a srovnajte s veršem Nerudovým. Vyhledejte princip opakování, paralelismu, protikladu.

zapamatuj si

Raná subjektivní lyrika; název sbírky podle latinského žalmu zpívaného při pohřbu (Od brány pekelné); vliv dekadence i slohových prostředků symbolismu, buřičská negace, pohrdavě odmítavý individualistický postoj, gesto odporu, vzdoru, anarchismus a kult síly; odraz tíživé atmosféry společenské, duševní krize a dramatických konfliktů; svár rozumu a vůle s citem, snů a představ s nemožností je uskutečnit
→ pocit marnosti a skepse

odkaz

Viz Literatura v kostce

tzv. **Válečná tetralogie** (1915–1922) – Lehké a těžké kroky, Anebo, Okno, Poslední rok

zapamatuj si

Vlastenecká občanská lyrika, psaná v letech první světové války, poezie domova, rodné země a národního osudu, vrchol Dykova nacionalismu: mystické pojetí národa ve smyslu historických tradic i mravně závazných hodnot (otázky cti a odpovědnosti); vyjádření pocitu úzkosti i odhodlání bojovat

Česká literatura přelomu 19. a 20. století

Země mluví (ze sbírky Okno, báseň napsána ve vídeňském vojenském vězení r. 1917)

Tvrdá matka byla jsem tobě.
Těžce chléb jísti dala.
Nehýčkala jsem robě,
muže jsem zraňovala.
Když prohlédly poprvé tvé oči vyjevené,
smutný se obzor před tebou šířil.
Mluvila jsem o ráně zasazené,
které čas neusmířil.

Na nás oba padal těžký stín.
Matka tvrdá byla jsem, ty tvrdý syn.
Nepozdvihl jsi pro mne rámě.
S láskou jsi nepomyslíl na mě.
Když vítr zahučel, zapraštěl mráz,
neslyšel jsi můj hlas.
A já přec mluvila, vidouc tvou psotu,
bídu, jež věčně tě štve.
A z úst mých zamklých zaznělo tu:
Vezmi si své!

Těžké břímě nosím.
Přichází radost anebo děs?
Slyšíš mne dnes?
Matka syna prosím.
Haj si mne. Braň si mne. Neoslyš matky.
Haj si mne. Braň si mne. Ať shoří statky,
pole ať udupou, zničí.
Zítřka zas símě vzklíčí.
Chystala jsem ti úděl, děcko.
Úděl jsem tobě chystala.
Chraň si mne. Haj si mne. V moci tvé všechno:
aby ztroskotala loď, anebo přistála.

Neoslyš slova varujících:
Neprodej úděl za čočovici.
Třeba mne opustíš,
nezahynu.
Ale víš,
kolik sem přijde stínů?
Kolikrát pěst bude potomek zatínat
a syn tvůj kolikrát bude tě proklínat?

Nezahynu, věčna jsem,
ale žít budu s trapným úžasem:
kterak jsi zapomněl dědičný na díl?
Kterak jsi váhal a kterak jsi zradil?
Jak možno kletý čin provést vědomky?
Sebe jsi zradit moh. Ale své potomky?
Dokavád' dýchal jsi, proč ses vzdal?
Čeho ses bál?
Co je to smrt?

Smrt znamená jít ke mně.
Tvá matka země
otvírá náruč: možno, bys jí zhrd?
Pojď, poznáš, jak je země náruč měkká
pro toho, který splnil, co čeká.
Prosím tě, matka tvá: braň si mne, synu!
Jdi, třeba k smrti těžko jdeš.
Opustíš-li mne, nezahynu.
Opustíš-li mne, zahyneš!

Otázky

- Co je základním tématem básně?
- Všimněte si autorova programového vlastenectví: doložte, že autorovo pojetí národa není jen ryze citové, ale že příslušnost k národu je věcí svědomí a morálky, mravním závazkem vůči minulým generacím i potomkům.
- Co autor odsuzuje? K čemu vyzývá? Všimněte si myšlenkové gradace.
- V čem báseň ovlivňovala národní povědomí nejen v době svého vzniku, ale i později?
- Čím autor dosahuje působivosti a řečnického patosu?
- Vyhledejte důmyslné protiklady, paralelismy, překvapivou pointu, působivé rýmy.

odkaz

Viz Literatura v kostce

zapamatuj si

Umělecky sevřená novoklasicistní novela se symbolickým významem – výraz Dykových názorů na právo, spravedlnost, lásku a pomstu; autor osobitou interpretací staroněmecké pověsti z 13. stol. o krysaři, obohacenou o romantický motiv tragické milostné deziluze, jí dává obecnější platnost: opět neřešitelný rozpor mezi snem a skutečností; děj začíná příchodem krásného, urostlého muže beze jména; pomocí zvuku své kouzelné píšťaly zbavil město Hammeln krysy; zamiloval se do krásné Agnes a zůstává stále ve městě (láska mu brání pomstít se proradným radním za to, že nedostal slíbenou odměnu); příběh vrcholí přiznáním Agnes, že čeká dítě s jiným milencem; zoufalý krysař se teprve nyní, když je pošlapán a zahubena jeho láska, vzepře a pomstí lakotu: zvukem své píšťaly odvedl obyvatele města k propasti na hoře Koppel a oni v slepé naději na lepší život do ní naskákali; přežil jediný spravedlivý – prostomyslný rybář Sepp Jörgen (nezajímalo ho bohatství, nerozuměl písni, odolal svodům píšťaly) a opuštěné plačící nemluvně jako symbol naděje a znovuzrození lidského světa; novela nevyznívá jen chmurně, deziluzí, ale také smířením, jako oslava něčeho, co jakoby popírá rozumové uspořádání světa (dítě rozum ještě nemá, blázen už ho ztratil), ale i oslavu skutečné hodnoty lidství; titulní postava není snivec, naopak člověk moudrý, plný citu, ale i zkušený; iluze rozbíjí, proto je osamocen, odsouzen k věčnému bloudění, všude pokládán za cizince; nejen přímočaré epické vypravování, ale i prvky lyrické (obrazná pojmenování a náznaky příběhů zmnohovýznamňují, povyšují do roviny básně v próze) a prvky dramatické (ve stavbě dialogů)

Úvod

1

„A vaše jméno?“

„Nejmenuji se; jsem nikdo. Jsem hůř než nikdo, jsem krysař.“

Muž, který takto mluvil, stál se vzpřímenou hlavou před vraty domu, v nichž se do soumraku bělala ženská postava. Hleděl na ni svýma temnýma, pátravýma očima. Byl vysoký a štíhlý, štíhlejší ještě ve svém přiléhavém sametovém kabátci a úzkých nohavicích. Jeho ruce byly drobné a jemné jako ruce paní. Neměl při sobě ani zbraně, ani hole, ač se zdálo, že přichází z daleka, po cestách, jež vždy jisty nebyly. Svíral zato něco dlouhého a ozdobného, co budilo zvědavost ženy, s kterou hovořil. Byla to píšťala cizokrajné práce, jaké dosud neviděla.

„Krysař,“ zasmála se žena ve dveřích. „Přicházíte včas do Hammeln. Není tu krysaře; zato krysy je tu mnoho. Vysvětlete mi, krysaři, odkud se berou krysy? Nebývalo jich dříve, jak nám říkají. Je pravda,“ končila s úsměvem, „staří lidé míní, že svět je stále horší.“

Krysař pokrčil rameny.

„Odkud jsou, nevím. Jsou však v každém z vašich domů. Hlodají bez ustání; hlodají dole ve sklepech, hlodají tam, kde jich nevidíme. Stanou se však dotěrnými a stoupají pak výše. Připravujete hostinu, svatbu, křtiny, což já vím? Představte si, že se náhle při hostině zjeví krysy s dlouhými boltci a dlouhými kníry. Tento zjev kazí chuť, chápete přece.“

„Ano,“ smála se žena ve dveřích. „Při svatbě Kateřiny objevila se pořádná krysa. Ženich byl bleďý jako stěna a Kateřina padla do mdlob. Lidé nesnesou nic tak málo jako to, co jim kazí chuť; odhodlají se pak zavolat krysaře.“

„Připravujete svatbu nebo křtiny?“ otázal se krysař náhle, bez přechodu.

Žena ve dveřích se zasmála hlasitě.

„Jste cizinec, je zřejmo, že jste cizinec. Nejsem vdána, krysaři.“

Krysař se uklonil.

„To nevdá... nijak to nevdá. Nuže, povolají krysaře. Krysař píská a píská, až vyvede všechnu havěť z jejích skrýší. Jde za ním jako omámená. Zavede ji do řeky, do Rýna, Dunaje, Havoly, Vesery. A dům je prostý krysy.“

Česká literatura přelomu 19. a 20. století

Krysař opět se uklonil a jeho hlas zachvěl se nějakou elegií. Žena mlčela, pohrávající si větvičkou jasmínu.

„Ale je-li tomu tak, nepomyslí nikdo na krysaře. Krysař, cizinko, je muž, který nezůstává, ale jde. Lidé vidí ho rádi přicházet. Ale odcházeti vidí ho mnohem raději.“

„Opravdu?“ řekla pouze. Znělo to jako povzbuzení a snad to ani povzbuzení nebylo. Ale krysař chápal to tak. Bledé jeho tváře se zbarvily; byla by to mohla pozorovat, nebýti temna.

„Cítím to, cizinko. Lidé nemilují krysaře; bojí se ho pouze.“

Děvče zasmálo se opět.

„A čím to, že jdou krysy tak slepě za vámi, krysaři?“

* * *

„Krysy mají dobrý sluch a má píšťala dobrý zvuk.“

Oči krysařovy zaplály podivným ohněm. Děvče ve dveřích maně ucouvlo. Větvička jasmínu v její ruce se chvěla.

„Mám zvláštní nadání vyháněti krysy,“ pokračoval krysař. „Pískám občas na ni velmi smutné písně, písně všech krajů, kterými jsem prošel. A já prošel mnoha zeměmi; slunnými i ponurými, pláněmi a horami. Má píšťala zní tak tiše. Krysy slyší a jdou. Není takového krysaře mimo mne. Povím vám něco, cizinko, která se umíte tak zvonivě smáti. Nikdy jsem nepískal plným dechem; byl to vždy tlumený zvuk. Kdybych pískal plně, ne pouze krysy šly by za mnou.“

Krysař domluvil. Oči uhasly a svěsil bezděčně ruce s píšťalou.

„Nemám odvahy,“ dodal po chvíli. „Stalo by se něco krutého.“

Děvče stálo zamlklé a nespouštělo oči z píšťaly a krysaře. Když krysař mlčel, řekla zcela tiše:

„Líbíte se mi, krysaři. Nežli přišel soumrak, viděla jsem ve vašich černých vlasech stříbrné nitky. Nežli jste promluvil, pozorovala jsem na vašem čele vrásky. Ale přesto se mi líbíte. Milovalo vás jistě mnoho žen.“

„Snad,“ odvětil krysař. „Nepamatuji se.“

Slova krysařova měla podivný a jímavý přízvuk. Děvče zvážnělo. Naklonilo se ke krysaři, takže cítilo téměř horký jeho dech.

„Líbíte se mi, krysaři,“ dělala. „Ale na vašem místě zapískala bych na píšťalu – plně – vši silou –“

„Víte, co by to znamenalo?“ otázal se krysař temným hlasem. „Já to nevím. Vím pouze, že mne časem pojímá úzkost.“

Hledí na svou píšťalu jako na něco, co mnohé zahubilo a co ještě mnohé zahubí. A pak se usměje. Není to nic než právě pěkná píšťala, sama jste to řekla. A já nejsem více než krysař, který má odvádět nezvané hosty. Krysař, který jak Ahasver jde z města do města, z jihu na sever, ze západu na východ. A jako Ahasver nemá stání. Pobyl jsem zde příliš dlouho, cizinko.“

„Ne,“ pravila. A pak šeptala tiše: „Říkejte mi Agnes.“

„Agnes –,“ řekl. Mluvil měkce a hudebně. V jeho ústech vše nabývalo kouzla.

Hleděla na něho napjatě.

„Odejdete záhy z Hammeln?“

„Nevím,“ řekl. „Není to v mé vůli. A – –“

Odpověděl pohledem.

Usmála se svěžím a čistým smíchem mládí a radosti. Znělo to jako zvony vzkříšení.

„Myslím, že tu máte co činiti; je tu mnoho krys.“

A vážněji dodala:

„Zůstaňte, krysaři.“

Neodpovídal. Zraky jejich se utkaly. Hleděla neklidně a tázavě do planoucího krysařova zraku. Větvička jasmínu chvěla se v její ruce.

„Mám milence,“ řekla.

Krysař vzal ji za ruku.

„Nechci ho viděti. Nechci o něm slyšeti. Vím, že je na světě mnoho šeredných věcí. Co je mi po tom, nepřijdou-li mi do cesty. Nechci ho viděti. Ale kdybych ho viděl...“

Hlas krysařův zesmutněl a ztemněl. Znělo to vážně a varovně jako hrana.

„Ne,“ vydechla. Ale nebylo jisto, co znamenalo toto ne. Ocítli se na prudkém spádu, kde nečiní se kroky, kde zbývá pouze

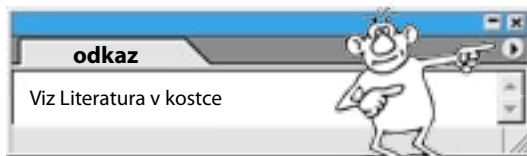
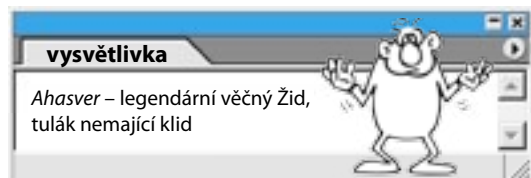
let. Podržel její ruku ve své a nechala mu ji. Stísl. Stísl ji prudce a vášnivě, že by byla vykřikla bolestí. Opakovala přesto stisknutí. Tato bolest ji omamovala.

„Agnes – –“, řekl.

Znělo to jako otázka a jako prosba.

Pohlédla na něho a usmála se.

„Ano,“ řekla. A bylo zřejmo, co znamenalo toto ano. Bylo zcela nahé, bez ostychu a bez výhrad. A děvče ve dveřích podalo krysaři snítku jasmínu.

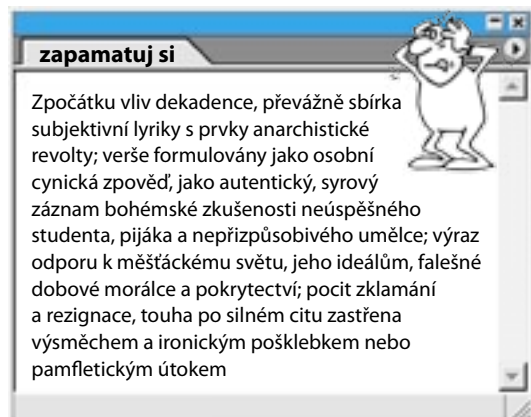

Otázky

- Všimněte si výchozího problému: kdo je vlastně ten, který se představuje jako krysař, jak ho autor uvádí? Proč se podobá romantickému hrdinovi? V čem je zásadní odlišnost od lidové pověsti?
- Podle vlastní četby novely vyjádřete, které lidské vlastnosti Dyk kritizuje a zesměšňuje? Vyhledejte v textu romantické motivy a prvky, nedopověděná tajemství.
- Uvědomte si rozvržení prostoru (místo reálné × pohádkové).
- Co pro titulní postavu znamenala láska? Posuďte mimo jiné i z citátu: „Pro dva lidi je jen určitá míra lásky, ohraničená a nezměnitelná. Nemiluj přespříliš, chceš-li býti milován – vyčerpáš sám všechnu lásku určenou pro dva. Přemíra lásky, kterou dáváš, ničí možnost lásky, kterou bys měl bráti.“
- Co je na příběhu symbolické? V čem vyznívá jako podobenství? Které předměty mají v novele symbolicko-alegorickou funkci? Jaké významy může mít hlavní předmět novely – kouzelná píšťala?
- Vyhledejte v textu prvky lyrické, všimněte si záměrného opakování lyrických motivů. Doložte prvky dramatické (viz stavba dialogů, ale i napětí mezi jednotlivými větami). Doložte úsečný, úsporný styl (viz úvod), strohost dialogů.

František Gellner

Po nás ať přijde potopa! (1901)

Po nás ať přijde potopa!

Vy dobří hoši, co jste vyšli bořit
se vzdorem v srdcích, s pěstí sevřenou,
co lidstvu nové ráje chcete stvořit,
vám zpívám píseň na rozloučenou.

Můj vzdor se zchladil volnou sprchou času,
rez s pochvou srostil meče rukojeť.
Brutální, zpěvnou, lehkovážnou chasu
v mém srdci jsem si zamiloval teď.

Mí přátelé se v symposiích baví,
by zase zítra klesli do bída.
Na večer z loží zvedající hlavy
se v duchu těší: Diem perdidí.

Česká literatura přelomu 19. a 20. století

Se zbožnou úctou nelíbají holku,
je nevábí zjev plodných samiček.
V kavárnách nočních u politých stolků
jsou rytíři pochybných dámiček.

Mám za přátele marnotratné muže.
Z nás každý rád svou hřívnou zakopá.
My do svých vlasů vplétáme si růže,
a po nás – – ! což – ať přijde potopa!

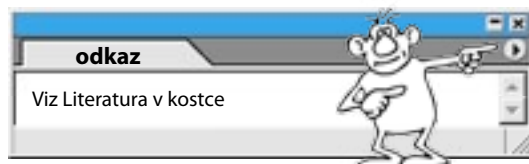
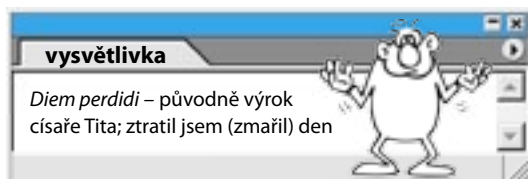
Přetékající pohár

Já držím pohár ve své dlani.
Je zpěněný a přetéká.
Já držím pohár ve své dlani,
jenž čeká na rty člověka.

Jenž čeká, zdali víno jeho
se do brázd vyschlých rozleje,
na snivých květech v jiných světech
zda zavěsí své krůpěje.

Jenž čeká, zda se sehnou květy
pod onou tíží ku zemi.
Jenž čeká, zdali jiné světy
rozzáří svými vůněmi.

Já držím pohár ve své dlani,
jenž čeká na rty člověka.
Já držím pohár ve své dlani:
své srdce, které přetéká.

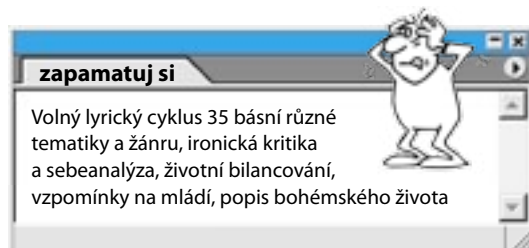
Otázky

- O jakém typu poezie svědčí už název sbírky?
Vyložte na základě ukázek charakter Gellnerovy poezie a její dobovou společenskou funkci.
- Jak souvisela tato poezie s Gellnerovým způsobem života? Jaké životní postoje autor vyjadřuje a čím provokuje měšťáckou společnost? Využijte k úvaze i Gellnerovy verše:
To je teď celá moudrost moje: / Milovat hlučnou vřavu boje, / za noci vnikat do snů žen / a trochu býti zadlužen, / pískat si, jak mi zobák narost, / vínem si plašit z čela starost, / svůj život rychle utratit, / nic nezískat, nic neztratit.
- Zamyslete se nad symbolikou poháru. S čím vším může být spojován?
- Dokažte Gellnerův antiliterární styl. Co skrývá autorův výsměšný a ironický postoj? Co se skrývá pod cynickými výpady a pošklebky? Doložte básníkovu autostylizaci.
- Čím Gellner provokuje v oblasti formy? Čím byl inspirován? Dokažte oblibu písňových forem, metod a postupů kabaretního kupletu a šansonu. Jakou funkci má písňová forma v Gellnerově poezii na rozdíl od volného verše symbolistů?
- Charakterizujte verš, rým, rytmus básní, jazyk Gellnerovy poezie.
- Uveďte v souvislost tvorbu Gellnerovu s poezií K. Havlíčka Borovského, Jana Nerudy a mladého Svatopluka Machara. Všimněte si výrazové strohosti, prostoty a věčnosti. Porovnejte Gellnerovu tvorbu s tvorbou vrstevníků – Šrámk a Tomana; čím se odlišují od symbolistů?

Radosti života (1903)

Což, páni spisovatelé

Což, páni spisovatelé,
vašeho nejsem druhu.
Proto jsem stál tak nesměle
ve vašem ctěném kruhu.

Vy jste – jak řek bych – takoví –
no – – – uhlazení páni.
Já rostl bez vaší výchovy
v pračkách a snižování.

Do intimity vašich sfér
nevnikal pokřik lůzy.
Já bouřlivý byl debatér
anarchistických schůzí.

Do vašich snů se dívaly
horoucně krásné dámy.
A já jsem student zhýralý
a ztrhaly mě flámy.

Ne, nikdy jsem se nedostal
v společnost slušnou dámskou. –
Snad že jsem o to málo stál. –
Má láska byla krámskou.

Má řeč je hrubá jak můj smích
a jako moji známí.
A alkohol (to myslel bych!)
jemnosti nepřidá mi.

Vím, z francouzských co románů
lze vyčíst elegance.
Však čert ví kdy se dostanu
francouzské ku čítance.

Otázky

- Všimněte si nesložité rytmické a rýmové výstavby básní a jazykových prostředků: doložte Gellnerovo úsilí o oproštění poezie a „antiliterárnost“.
- Hledejte doklady autobiografického zaměření Gellnerovy lyriky.
- Jaké životní a společenské postoje vyjadřuje v druhé ukázce?
- Doložte autorovo zklamání a deziluzi; čím básník zastírá bolest zklamaného srdce a touhu po silném citu?

Všichni mi lhali

Všichni mi lhali, všichni mi lhali,
blázna si ze mne dělali.
Přede mnou citem se rozplývali,
za zády se mi vysmáli.

Žurnály, básníci, učenci lhali,
po léta za nos mě vodíce,
muži mi lhali a ženy mi lhaly.
Ženy, ty lhaly mi nejvíce.

Srdce mé stále po lásce prahne,
nikomu však již nevěřím.
Když někdo ke mně ruce své vztáhne,
ustoupím bojácně ke dveřím.

Řek' bych, že všechno je ztraceno v žití,
žítí je však tak záhadné!
Klidný jsem, mohu-li pivo své pít.
Hořící tabák nezchladne.

Touha má bloudí tékavě světem,
a já popíjím v úzkých zdech.
Co je mi po tom, budu-li dětem
cestou k domovu na posměch!

Propil jsem peníze, na dluh pít budu.
Šťasten, kdo propije boty své!
Zírám oknem krčmy ven v rozmoklou půdu.
Podzim ze stromů listů rve.

odkaz

Viz Literatura v kostce

Fráňa Šrámek

Života bído, přec tě mám rád (1905)

zapamatuj si

Sbírka lyrických básní (24) s příznačnými tématy: citová krize lyrického hrdiny, bída života, zpodobení vzdoru, nenávisti k měšťáctví, falešným konvencím; pocity životního znechucení (vliv dekadence) a zklamání ze světa i lásky provázeny sebeironií a provokujícím gestem protispoločenského buřiče (jako u Dyky, Gellnera), ale i touha po plném životě a hlubokém citovém prožitku

Česká literatura přelomu 19. a 20. století

Curriculum vitae

Na doktora studoval jsem,
tatík po tom toužil,
císař pán, ten vzpomenu si,
abych jemu sloužil,
a ty zas chceš, moje milá,
bych se pro te soužil.

Tatík lomil rukama,
já nelámal hlavu,
císař pán mi nechal ujít
generálskou slávu,
co moh ztratit, ztratil jsem,
s tebou ztratím hlavu.

Moji milí profesori,
já vás pozdravuju,
také na vás, pane hejtman,
s kletbou pamatuju,
pro tebe se, moje milá,
k smrti umiluju...

Otázky

- Zamyslete se nad názvem sbírky: už v něm je dramatický rozpor: vědomí bída života, ale přesto láska k němu; k čemu tedy směřuje Šrámek ve svých verších?
- Z textu ukázky vyjádřete, z čeho vyplývá básníkova bolestná ironie a pocit životního znechucení, a dokažte silné napětí mezi touhou a deziluzí.
- Čím je pocit marnosti a ztroskotání vyvažován?
- Posuďte formu básně. Z čeho autor čerpá, co báseň připomíná? Všimněte si výrazových prostředků, rytmu, rýmů.

vysvětlivka

curriculum vitae (lat.) –
běh života, životopis

odkaz

Viz Literatura v kostce

Modrý a rudý (1906, definitivní rozšířená verze 1911)

zapamatuj si

Podtitul – Verše o vojáčkách; sbírka antimilitaristické poezie (cyklus 12 básní); satirické, revoltující verše havlíčkovského typu, reflexivní lyrika i působivá melancholická poezie o nesmyslnosti válek; odraz osobních prožitků, reálné zkušenosti (básník se vyrovnává se znesvobodňující vojenskou mašinerií, s nedůstojným ponižováním člověka)

Píšou mi psaní

Píšou mi psaní
vojenští páni,
a tam stojí psáno,
dvanáctého ráno
že já musím rukovat,
oh, rukovat.

Voják je voják,
musí bojovat –
vloží k líci pušku,
vezme si na nušku
třeba vlastní srdce své,
oh, srdce své.

Zdrávi vzkázali,
zdrávi napsali,
já jsem rezervista,
básník, anarchista,
zpívám si a proklínám,
oh, proklínám.

Pomašíruju,
zpívat si budu:
modrý rezervista,
rudý anarchista,
v modré dálce rudý květ,
oh, rudý květ...

vysvětlivka

rezervista (z lat.) – voják v záloze, záložník;
anarchista – přívrženec filozofického směru, z něhož se zrodilo politické hnutí odmítající jakoukoli formu státní moci a donucovací prostředky jako překážky volného rozvoje individua

Raport

Na levém křídle a poslední
já budu stát,
a tušit nebude, oč prosit chci,
žádný kamarád –
a paty k sobě, špičky od sebe,
pro tebe, sne můj divný, pro tebe
já budu meldovat.

Hlásím, pane hejtmane,
že se mi zdál sen,
vojna byla a já ležel
v poli zastřelen;
a zrovna u mne váš kůň taky pad,
nám přáno bylo spolu umírat,
to z boží vůle jen.

To k ránu bylo as, neb měsíc zrud
a váš kůň hlavu zdvih,
a zvláštní věc, měl jako já
prostřelený břich,
a v jeho očích takový styd žal,
kdos divil se v nich, kdos se ptal
a ruce lomil v nich.

Že louky voní kol a jetely
a kvete řeřicha –
a on... kůň... což byl vinen čím?
má díru do břicha,
že na něm seděl kdos, už nesedí,
a oči vědět chtí, však nevědí,
a v hrdle vysychá...

Oh, v hrdle vysychá... A chtěl by ržát...
že neví, neví proč?!
Sluníčko zlaté, což neměl on tě rád –
ty už ho nechceš... proč?
proč necinkne už nikdy podkova,
proč nebe v krvi, nohy z olova –
hó, toč se, světe, toč...

Hlásím, pane hejtmane,
že byl to strašný sen,
ty oči zvířete, ty křičely
a z důlků lezly ven,
křičely na mne, jestli já to vím,
proč ležíme tu s břichem děravým –
co měl jsem říci jen...?

Hlásím, pane hejtmane,
a já to musím říci:
tož, člověk rád jde, člověk musí jít,
když pán chce, smrti vstříci –
však koní šetřte, prosím tisíckrát,
to dobytče se strašně umí ptát,
proč nesmí žítí víc...

vysvětlivka

raport (z fr.) – vojenské hlášení;
na levém křídle řadu stojí vojáci,
kteří přednášejí v raportu prosbu nebo stížnost

Otázky

- Čemu odpovídá kontrastnost barev v titulu sbírky, co symbolizují?
- Proti čemu je zaměřena první báseň a proč? Vyhledejte, kde je vyjádřen Šrámkův odpor k válce nejvýrazněji.
- Jaké téma má druhá báseň, v čem se shoduje s předchozí ukázkou? V čem je mezi oběma básněmi rozdíl? Která z básní má silnější citové zaměření?
- Všimněte si také rozdílnosti jazykového výrazu v těchto básních. Doložte prvky lidového vyjádření a písňové rysy. Posuďte rozdílnost forem obou básní.
- V čem první z ukázek připomíná K. Havlíčka?
- Dokažte, že obě básně jsou odrazem osobních prožitků.
- Které kompoziční prvky jsou typické pro báseň Raport? Jakou funkci mají řečnické otázky, zdvořnlíny, nedorčené věty, zámlky, víceznačná slova (kdos, snad, někdo)? Vyhledejte apostrofu, epizeuxis, hyperboly aj. básnické prostředky.
- Dokažte subjektivní ráz Šrámkovy poezie.

odkaz

Viz Literatura v kostce

Splav (1916, rozšíř. 1922)

zapamatuj si

Námětově různorodá sbírka: milostná lyrika, oslava mládí, lásky, vyjádření radosti ze života (vliv vitalismu), vztahu člověka k přírodě, k domovu, venkovu, ale i protiválečná nota (reakce na válku a vzpomínky); v popředí pocity nespoutaného mládí s touhami i smutky, citovými zmatky, hledání blažené chvíle, idyl, čistého citu

Česká literatura přelomu 19. a 20. století

Splav

Trápím se, trápím, myslím si,
kde bych tě nejraděj potkal.

Ulice střídám, parky a nábřeží,
bojím se krásných lží.
Bojím se lesa. V poledním lese
kdo miluje, srdce své neuneso.
Na můj práh kdyby jsi vstoupila,
snad bys mne tím zabila.
Chtěl bych tě potkati v lukách.

V lukách je vlání
na všechny strany, pokorné odevzdání.
V lukách je nejprostší života stůl
rozmíš chleba, podáš ženě půl,
chléb voní zemí, bezpečný úsměv svítí,
až k pláči je prostý věneček z lučního kvítí,
a oblaka jdou, přeběhlo světlo, přeběhl stín,
muž má touhu rozséváče,
žena má úrodný klín...

Chtěl bych tě potkati v lukách. Šel
bych ti vstříc.
A až bys mi odešla, ach, zvečera již,
bys na mne nemyslila víc,
jen na prosebný a děkovný můj hlas,
jako bych jen splavem byl,
který v lukách krásně zpívat slyšel...

Čtrnáctiletý

Těch neznám slov, jež řekl bych a plakal.
Však zahrádku mám krásnou, z růží sad,
a kdyby vás tam někdy v noci slavík vlákal,
tam z oněch slov je růží sad.

Já trnů zbavil je. By nezranily snad.
A světlůsky jsem prosil o přispění.
I dnes je poprosím, až půjdu spát.
Jen máte-li, ach, v růžích zalíbení?

Snad máte hvězdy radši. Umru rád,
sad růží mých se v louky hvězdné změni.
Však umřít nedejte mi. Není, ach, není
slov krásnějších, než našeptá vám z růží sad.

Otázky

- Posuďte typickou scenerii Šrámkových veršů – jak zpodobňuje louky, řeky, lesy? Kterými smysly vnímá skutečnost?
- Doložte spojitost vztahu člověka a přírody, spontánní citovou vroucnost.
- Doložte, že báseň Splav je monolog lyrického subjektu. Najděte verše, kde se obrací k milence a oslovuje ji.
- Charakterizujte verš této básně, míru obraznosti.
- Které společné rysy typické pro Šrámkovu poezii najdete v 2. ukázce?
- Vyhledejte typické výrazové prostředky básní a zamyslete se nad jejich funkcí.
- Porovnejte Šrámkovu lyriku s lyrikou ostatních členů generace protispolečenských buřičů.
- Uvědomte si odlišnost Šrámkovy poezie od tvorby představitelů generace 90. let 19. stol.

Stříbrný vítr (1910, přeprac. 1920)

zapamatuj si

Lyrický laděný studentský (generační) román; ústřední motiv – mládí; inspirace vzpomínkami na léta vlastních píseckých studií; obraz psychických stavů dospívajícího chlapce – gymnazisty Jana Ratkina, jeho složité citové a názorové proměny se všemi prožitky a důsledky (křehká láska, štěstí i bolest a zklamání, nedočkavost mládí); Ratkinova **revolta** proti nechápavému světu dospělých (bezohledný otec, maloměstské pokrytectví, nízkost, zlé sobectví, neporozumění ve škole, konflikty s bytnou aj.); všechna střetnutí ho deprimují; jediná opora – strýc Jiří a profesor Ramler, jejich porozumění bolestem mládí (vedou k odvaze vzepít se proti surovému světu); Ratkin ovlivněn životními zkušenostmi (sebevražda tajemného strýce Jiřího, první letmá láska, spolužáci – Malkus, zkušenější Zach a Valenta, bohatý Hugo Staněk, erotický zážitek s pocitem hořkosti aj.)
→ Ratkinův vztah k životu se dotváří a vyvrává; rozpor ideálů a společenské konvence překonává i díky poselství „stříbrného větru“ – hlasu naděje, symbolu věčné víry v život a síly mládí; závěr – výzva k **chvále života**, vyjádření pocitu svobody, obhajoba práva člověka na radost a plný život; vliv **impresionismu** (prchavost chvíle, dojmy, odstíny nálad, okouzlení přírodou, smyslovost, vícevýznamovost situací, snovost, tajemnost, jednání bez určitější motivace, postavy bez pevnějších obrysů, uvolněná, nedělová stavba románu, důraz na detaily a epizody);
lyrizace a **subjektivizace** (metaforika, refrénovitě vrácení motivu stříbrného větru, řeč vypravěče a postav); oslava mládí bouřícího se proti konvenci

* * *

Kapitola 4.

V deset hodin šly děti ze školy.

Ratkin s Malkusem šli spolu, ale nemluvili; jen tak občas pozorovali se postranními pohledy.

Obloha nebyla už tak čistá jako ráno, oblohou napříč pospíchaly veliké, stříbrné oblaky a vítr dul jak trubač na bílém koni.

Ratkin se náhle zastavil a uchopil Malkusa za ruku.

„Pojď!“

„Kam?“

„Na luka!“

Oběma se náhle rozsvítilo v očích. Cosi široce rozlehlého a štavnatého zamávalo jim vstříc a rozšířilo zpěvně prsa.

Podívali se na sebe a museli propuknouti v smích, jak bláznivě jim svítily oči.

„Ty ... osle!“ povídá najednou Ratkin a plácl Malkusa po zádech.

„Ty ... ty ... opice!“ odpovídá tento i štulec vrací.

A oba se rozřehotali, přímo proti větru, vítr do nich vletěl jak do otevřených oken.

Pak byli v lukách, byli jimi jakoby uchopeni a nesení, jakýsi zelený chlap tě chytil a hodil druhému, druhý třetímu a vítr zvonil v zubech. Pěšinky je pozdravovaly a nastavovaly stopy, vyryté jejich šťastným a mladým útekem vstříc slunečnému větru, aby je osušil.

Konečně se zastavili. Byli až k zalknutí udýcháni.

Stříbrné mraky stále pospíchaly napříč oblohou, slunce se rozsvěcovalo a opět vyhasínalo, stín a světlo běžely vždy postupně od jednoho konce luk ke druhému, jako když nějaká veliká ruka zlatým hřebenem louky pročesává.

A vítr dul jak trubač na bílém koni.

Stáli a rozevřeli široce oči, ústa, aby všechna ta krása mohla do nich horem i dolem.

Tady na nich ležel nyní stín, louky se zazmítaly v chladném nepokojném šeru. Ale nahoře před nimi na návrších náhle všecko zasvítilo, domečky jakési bílé i kalužinky zbylé po sněhu, všechno se tam vzňalo bílým plápoem, vítr prudčeji zadul, a onen jas nyní letěl sem k nim, zapuzuje stín ...

Pili tuto hru světla celým obličejem, v hrdle bylo jak tlačence v úzkých dveřích.

„Slyšíš ...?“ ptá se náhle Ratkin, hlas tlumí a čemusi tajemnému naslouchá.

„Co ...?“

„Stříbrný vítr ...“

„Stříbrný vítr?“ A Malkus má užaslé oči, veliká kola navrch hlavy.

„Pst ... teď! Slyšíš?“

Konečně, zdá se, že i Malkus slyší stříbrný vítr.

Jede to kolem, trubač nahoře, vzali se za ruce, tisknou, tisknou a naslouchají.

Náhle oba najednou.

„Ty, to je krásné ...!“

* * *

Kapitola 15.

Život, život! – Jeho slávě se pokloňme, jeho chválu zpívejme! Není dosud tady, ale jeho ohně hoří za nocí na vzdálených kopcích. Posly už vyslal a my v jejich ruce složili sliby své oddanosti. Chceme milovat velikého a krásného vašeho pána, tak to vyřídíte, poslové! Chceme býti takoví, aby jeho oko na nás s hrdoostí spočinulo, aby se usmíval, pokyvuje hlavou k rytmickému našemu pochodu! Ale, vyřídíte mu, ať nás nezradí, ať nás neprodá! I s ním chceme se dát v zápas! I s ním – vyřídíte mu to. A chválu jeho že zpíváme, nezapomeňte!

Ratkinovi často vlyhly oči; to přicházelo tak samo sebou, vyl tu v nitru takový houslový tón a každou chvilku si požalovat musel. Z jednoho dne v druhý přeléval se Ratkin jako jediný pramének roztoužení.

A teď chtěl něco psát. Měla to býti pěkná povídka, kytička sasanek a petrklíčů. Mělo to být něco takového jako Jarní vody. Nu, to by snad dovedl. Ne, nedovedl. Žít dříve třeba. A bude žít. Nebude to již dlouho trvat.

Česká literatura přelomu 19. a 20. století

* * *

Kapitola 18. – závěr

A když k desáté hodině objevil se před lékárnou červený slunečník, Ratkin nemohl tomu uvěřit. Byla tu. Šla proti němu.

A slunce svítlo. A obloha byla plna stříbrných plachetních lodí, hudby na nich v tom okamžiku zahrály, z tisíců hrdel zněl odtamtud pozdrav. I on pozdravoval. Nemohl mluvit. Ale i on pozdravoval. Nemohl k ní vznést oči, stál tu se sklopenýma očima, neodvažoval se ani vlastně ji pozdravit, zdravil pouze pokorným schýlením hlavy a žehnal zemi, po které k němu přicházela. Ale když vzhlédl, srdce se mu zastavilo v prsou. Zastavilo se náhle jako hodiny, něco hrozného se musilo přihodit. Vzhlédl k ní – a nebyla to ona. Šla vedle něho, ale byl to někdo jiný, nebyla to už ona. ... Podivné věci se dějí, nebyla to ona.

„Děláte hlouposti,“ řekla. Nu, vidíte, není to ona, hodiny v prsou se zastavily, dobře je to.

* * *

A konečně byli v pastviskách, ano, tudy chodí Ratkin rád. A nejkrásněji tu je za zářijových večerů – smutno totiž. ...

Hleděla kamsi před sebe s rozvanutými ústy a jakási bolestná chtivost žhavěla v jejím výrazu. A tu počala mluvit.

„Hlouposti děláte ... Nechci, abyste mne tak čekal jako včera a dnes. Nechci už vůbec, abyste mne čekal. A jak vypadáte? Směšně. Po očích vám vidím, co se s vámi děje, už se mi to docela přestalo líbit. – I včera jen okem jsem vás zahlédla a už jsem cítila, že někomu odzvánějí. Nemáte snad staršího bratra, který je vám velice podobný? To on snad před dvěma dny přijel, to on snad – – Ne, počkejte. Tohle ovšem je jen žert, ale já vím, jaký žert a proč to říkám. Na slečinky berních si takhle čekejte, ne na Aničku posedlou. Ta přijde jednou a pak už neví, proč by měla přijít ještě podruhé, už není čeho ke kráse přidat, abys to nezkazil. Vždyť vidíte, už se na vás ani raději nedívám, co se studentem, myslím si, hloupoučký je, už ani nelze po něm ničeho jeho staršímu bratru vzkázat, i to by špatně vyřídil, a říkám-li to tak, zase si myslíte, je to žert a není to žert. Nu, co tak na mne hledíte? Nenabídnete mi ještě dokonce, abych na vás počkala, až vystudujete? Co, co uslyším ještě od studenta? Nic? A tak tedy řeknu já už raději sama všechno. Mám ráda lesy; snad jsem si vás jen pro ty lesy zamilovala a snad jsem přece jenom divoká, lesní ženka. Nejsem nějaká moudrá, nemyslete si. Není v tom žádné moudrosti, co povídám. Ale v lesích jsem se leccemus naučila. – Měla jsem lesy ráda a lesy byly na mne hodné, povídaly mi, když lidé nabízeli jen zajíce v pytli. Chodíš po lesích, vrátíš se potom a už se ani do městečka nehodíš. Také studenti přijedou, první den to je jako les, ale druhý den už i tohle je zase jen jaksi městečko, už ani abys ptákem nelítala a chodila na rande jak naše slečinky. Mnoho, mnoho, snad i tohle mi pověděly lesy – – Včera ráno jsem tě ještě čekala, tvá jsem byla dosud, ale tys nepřišel a to bylo dobře. Odpoledne jsem byla v lesích a – –“

Zamlkla na okamžik, vyňala odkudsi jedlovou větvíčku a podávala mu ji.

„To jsem ti přinesla. Je to z mé jedle... Usmála se maličko a podávala mu větvíčku. Vzal ji a s ní všechno, bolest a krásu, snad to všechno, srdce, ani nepobereš.“

Ale teď, teď učiňte mne mužem. Teď hrajme všichni dobře, stůjme dobře, vraťme ránu dobře, abychom byli hodni toho, co k nám přišlo. Je tato větvíčka křížem? Ponesu jej. Bude mne tento kříž tížit, tisknout k zemi? Zahodím jej. Zatančím nad ním.

Ratkin vtzyčil hlavu. Jeho oči hleděly ven, ven z tohoto kruhu bolesti, vybíraly si směr. ...

Už se neohlédl. Ani jednou. Šel. A tu skála stála před ním, tebe, skálo, myslím, dobře známe, jednou jsme tu vláli nahoře jak prapor; nepatříš snad k našemu směru, ale když tu již jsi, skála neskála, a Ratkin usmál se, zavrtěl hlavou a počal zlézati skálu. Tu teprv nahoře se ohlédl. ...

A tu se s ním cosi stalo, hleděl dolů a všecek pojednou zbělel. Ze skalních rozsedlin počalo se naň cosi zavěšovati náručím stále těžším a těžším. Jeho oči křičely. Vztáhl před sebe ruce, jako by se někomu bránil, stál tak okamžik a zakryl si rychle oči. Po celém těle se roztřásl, musil se tu posadit a plakal dlouho.

A když přestal plakat a pozdvihl hlavu, ona tam dole již nestála; viděl ji, mizící červenou skvrnu daleko v pastvinkách. ...

Pohlédl dolů do skalních rozsedlin, zamrazení jím prošlo – ale potom se již jen usmíval, bludně a trpce.

„Spi tam, Jene Ratkine, včerejší a pošetily. Ty, který jsi toužil po štěstí a po bolesti – a přece jsi chtěl jenom štěstí. Ty, který jsi volal krásu – a před krásou jsi zastřel oči. Ty, který jsi volal život – a při první jeho písni potřhal jsi struny. Ty, který jsi myslil, že přijde brzy hodina, že staneš a najíš se dosyta! Blouznivý, nezkušený plavčíku v lodním koší, volající:

Země, země! – brzy ti zamrzl tento výkřik na rtech. A přece teď, kdy kotvy opět vytaženy, zní zase jen ona píseň:

Život! Život! – Jeho slávě se pokloňme, jeho chválu zpívejme!
Na bližších a bližších kopcích hoří za noci jeho ohně. Posly
už vyslal a my v jejich ruce složili sliby své oddanosti. Chce-
me milovat velikého a krásného vašeho pána, tak to vyřídte,
poslové! Chceme jeho barvy nosit a v jeho barvách vítězit!

Chceme být takoví, aby jeho oko na nás s hrdostí spočinulo, aby se usmíval, pokyvuje hlavou k rytmickému našemu pocho-
du! Ale vyřídte mu, ať nás nezradí, ať nás neprodá! I s ním my chceme se dáti v zápas! I s ním – vyřídte mu to. A chválu jeho
že zpíváme, nezapomeňte ...!"

Ratkin našel u svých nohou jedlovou větvičku. Zdvhl ji a hodil dolů do skalní rozsedliny. Padala a Ratkin se usmíval ...

„Na tvůj hrob, Jene Ratkine, včerejší a pošetilý!"

vysvětlivka

Jarní vody – povídka I. S. Turgeněva

- Zamyslete se nad tím, kdo je hrdinou románu (konkrétním i obecným).
- Jak lze spolu s autorem charakterizovat mládí? Využijte k tomu i slov Šrámkových téměř ze závěru románu: „*Mládí má zápasit, snad má i krvácet z ran, padne-li, znova se vztyčovat, musí i leccos ztratit – jen dokud stále slyší z daleka svůj stříbrný vítr –*“ „*Stříbrný vítr?*“ Ratkin se náhle udivil, hleděl si na cosi vzpomenout ... stříbrný vítr ... Profesor Ramler se usmíval. „*Nevím, rozumíte-li mi, a nevím také, jak bych vám to jinak řekl, je to právě jen stříbrný vítr. Takové poselství nějaké krásné, slibování mámvé odněkud zdaleka ... ne, není to tak ... říci se to nedá – – – Já – už stříbrný vítr neslyším.*“
- Co je to stříbrný vítr? Jak toto nezvyklé spojení charakterizuje román? Kde se s ním setkáte znovu v textu románu?
- Vyhledejte v 1. části ukázky pasáže, jimiž dokážete buňčický charakter díla. Všimněte si významové role přírody – co naznačuje?
- Ze závěru ukázky dokažte, že postava Ratkina se mění. Vysvětlete, jak se vyvíjí, jak se loučí s pošetilým mládím a jaké je ideové vyznání celého románu. Srovnajte s deziluzí Dykova Krysaře.
- Jaký význam a funkci má nápadně velká frekvence neurčitých zájmen či nedokončených vět?
- Doložte, že román má impresionistické rysy. Všimněte si zvláště zachycení nálad, obrazů přírody v 1. ukázce. Uveďte doklady lyrizace a subjektivizace autorova stylu. Čím se vyznačuje lyrizovaná próza? Všimněte si postavy Aničky Karasové. Co na ní Ratkin obdivuje?
- Všimněte si zvládnutí kompozice románu. Čím se liší od prózy konvenční, tkvící v popisnosti a objektivním vypravěčství?
- Charakterizujte Šrámkův působivý básnický styl.
- Vyhledejte použití polopřímé řeči a v náznacích i vnitřního monologu.

Léto (1915)

zapamatuj si

Lyrické drama o 3 dějstvích s prvky impresionismu; jednoduchý příběh zasazený do idylického prostředí venkovské fary, kam přijíždějí na prázdniny hosté z Prahy – spisovatelka Valča Peroutová a její muž – redaktor, usedlý ironik Tomáš Perout. Valča očekává příjezd básníka Chvojky, který ji miluje a s kterým opouští svého muže; mezitím flirtuje s mladičkým synovcem Jeníkem Skalníkem, schovancem faráře Hory; nad chvilkovou koketerií a citovou vyprahlostí intelektuálů nakonec vítězí spontánní mládí; ukázka z 3. dějství se odehrává v zahradě faráře Hory v pozdním letním večeru po odjezdu paní Valči, která probudila v studentu Janovi milostný cit, ale momentální okouzlení skončilo zklamáním; Stáza je Janovou přítelkyní od dětství, jejich setkání vyvrcholí upřímnou láskou

Česká literatura přelomu 19. a 20. století

Závěr z 3. dějství

STÁZA *(odděluje se občas letmo od stínů stromů, blíží se cestou mezi sady; u plotu stane, tiskne rozechvěně ruce k prsům a sjíždí jimi po tvářích; hledí k otevřenému Janovu oknu; slabě zašoumání nočního vánku)*

Větríčku... k němu zalet... *(Zaváhá; pak směrem k otevřenému oknu, tiše.)* Pane Jan...! *(Za okamžik opět.)* Pane Jan...! *(Vyčkává, zneklidní; utrhne list z bezového keře, foukne do něho, list padne k zemi; opětuje to ještě jednou, list opět upadne; smutně.)* Nedoletí... nedoletí... *(Tiskne ruce k prsům a tvářím; pak zahledí se k obloze; odřikává.)* Pošli ty mně, měsíčku, zlatou nitku, já se po ní k němu dostanu, snad ve zdraví ho zastanu... *(Zavrtí hlavou, pak ji nízkou skloní.)* A kdyby bylo těch nitek celé klubičko, navždy budeš nešťastná, ty moje hlavičko -- *(Kývá smutně hlavou, pak opět zahledí se k oknu; počne jeviti silný neklid, přejde k vrátkům a opětně zkouší, jsou-li otevřena; po krátkém zaváhání tichotíse vklouzne do zahrady; k oknu.)* Pane Jan... *(Nic; úpěnlivým šepotem.)* Jenó! *(Nic; zavíklá jako opile hlavou; mátožným, bledým hlasem.)* Aaach, hlavičko ty moje stonává, jestli -- jestli -- pod kříneckou hráz já tě donesu, pod kříneckou hrází já tobě ustelu -- -- oh! *(Strne na okamžik, pak se rychle schýlí, uchopí malý kamínek a hodí jej do otevřeného okna; úpěnlivě, hlasem plným zajímavého strachu.)* Jenó!! *(Nic; nalomí se v půli těla, vztažené ruce sepaty, pak se pomalu vztyčuje, kolébajíc hlavou mezi zdviženými, sepatými rukama.)* Oh! *(Pausa; náhle, čímsi vyrušena, odskočí v stín a plíží se stínem k vrátkům.)*

JAN *(který přicházel volně cestou mezi sady, srazí se s ní tamtěž; udiven, trpce)*

Ty -- ? Zase špehuješ? Zase hlídáš?

STÁZA *(ruce neživě spuštěny podél těla)*

Já -- já --

JAN

Špehuješ.

STÁZA

Já... *(Bloudí očima)* -- jsem šla -- *(Vyrkne)* -- na kradenou.

JAN *(udiven)*

Sem?

STÁZA *(zase bloudí očima)*

Na růže.

JAN *(stále udiven)*

Na růže? Pro koho?

STÁZA

Já... *(Chytajíc se první myšlenky.)* ... já mám chlapce. Pro chlapce růže -- *(Řeknuvši to, hrozně se lekne.)*

JAN *(skoro úsměvně, hledě na ni okamžik)*

Ty máš -- ? -- Nu, natrhej si růží, já to nepovím... *(Jde k domu, náhle se obrátí.)* Kde to zpívali, nevíš?... Jdu a náhle píseň slyším. Jdu tedy za ní, a tu to bylo zase jinde. Na konec to bylo tady -- Nevíš, kdo zpíval?

STÁZA

Já ne... já ne...

JAN *(se zvláštním pohnutím)*

Třeba... tvůj chlapec tu někde zpíval -- -- A ty máš tedy chlapce, Stázo?

STÁZA *(prudký pohyb celého těla směrem k Janovi)*

Ježíši, Jenó!

JAN *(se smutným úsměvem)*

Tajemství? Já to nepovím.

STÁZA *(náhle prudce zapláče)*

JAN *(chlácholivě)*

Proč pláčeš? Žes to řekla? Že už to není tak hezké?

STÁZA *(vrtí prudce hlavou)*

JAN *(tiše)*

Když máš ráda, to pořád ho vidíš, vid?

STÁZA *(zavzlyká, kývne)*

JAN *(rozechvěně)*

Když to přišlo, tak to bylo nejdříve jak veliká bolest, potom velká radost, znovu bolest a radost, tak stále, že to bylo tak?

* * *

STÁZA *(se šťastným vzdechem)*

Tak!

JAN *(rychle vzhledne, okamžik mlčí; trochu raněn)*

Tak jsi šťastně vzdychla! -- Vzdychni tak ještě jednou!

STÁZA

Nemůžu, Jenó.

JAN *(domlouvavě, hlasem, jenž ozhavuje)*

Mysli si -- ležíš tak s očima otevřenými -- *(Vyčkává.)*

STÁZA *(ustala plakat, svěsí ruce)*

Nemůžu, Jenó --

JAN

Mysli si, že... tě políbil.

STÁZA *(pohlédne na něho a krátce se zasměje)*

JAN *(raněn)*

Proč se směješ?

STÁZA *(opět dovádívá vlnka smíchu)*

JAN (*vstává; nedůtklivě*)

Smáváš se, když tě líbá? (*Stoje za ní, uchopí ji náhle za hlavu, otáčeje její obličej k sobě, ona se vyprošťuje.*)

Takové oči jsi, Stázo, nemívala – A tak se smáváš, když –
Hodně tě líbá, Stázo? (*Chýlí se k ní.*)

STÁZA (*obráť se a jde k vrátkům, Jan za ní*)

JAN

Čeká na tebe?

STÁZA (*dechne za sebe s tichou vášnivostí*)

V lukách.

JAN (*naléhavě*)

Ty, Stázo, jestli ho přeperu – – (*Stále za ní; náhle stane, mne si čelo.*) Co je to, Stázo? Jdeš již? Počkej – – (*Mne si opět čelo.*)

STÁZA (*obráť se k němu; oči jí září; tiše*)

Já... já vám tam v lukách, Jenó, šťastně vzdychnu –

JAN (*zápole*)

Vzdychneš?

STÁZA

Vzdychnu, Jenó... Ježíši, vzdychnu... tááák...

JAN (*vztáhne po ní ruce, Stáza couvajíc, vyjde vrátky; Jan stále za ní; hned nato pokryje je stín cesty*)

Otázky

- Doložte, že se v dramatu objevuje opět téma pro Šrámka typické.
- Všimněte si, že neoddelitelnou součástí dramatického děje je lyricky líčená přírodní atmosféra, nálada okamžiku, která ovlivňuje jednání člověka.
- Doložte lyričnost výrazu, posuďte jazyk dialogu. Všimněte si scénických poznámek, které dotvářejí básnický charakter díla i osvětlují vnitřní hnutí postav.

Karel Toman

Torzo života (1902)

Podzim

Večery kouzelné! V mhách stříbrných
měsíčních paprsků se taví sněh
a mlýny hrají pod stráněmi.

Dumavá práce zelenavých kol
si zpívá šerem! Proč ten stesk a bol
mou duši chyt' a tlačí k zemi?

I na mých polích praskal zlatý slas
a za poslední slunce svit se třás'
a tančil po vlnách mých polí.

A pro mé zrno mlýny nehrají.
Strništěm iluzí si hvízdají
výsměšné větry ... a to bolí.

zapamatuj si

Lyrika erotická a revoltující; bezprostřednost smyslového vnímání a osobních prožitků radostných i bolestných; Tomanova plně vyhraněná představa života, ale nemožnost ji uplatnit ho vede ke vzpouře, neklidu, buřičství; láska jako nejvyšší hodnota v protíváze k morálním konvencím maloměstského světa, ideál svobodného člověka i spoluúčast se všemi trpícími

- Dokažte, že báseň je obrazem přírody i stavu básnickovy duše, že básnický výraz je založen na intenzivním napětí mezi významovými a zvukovými složkami.
- Co naznačují tragicky laděné verše? Doložte autorův smysl pro barvitý obraz přírody.
- Všimněte si napětí mezi disonantními spojeními slovních významů a využitím rytmických a melodických prvků. Vyhledejte zvukomalbu a zvukosled.
- Jaký význam má název Torzo života? Srovnajte s Gellnerovou sbírkou Radosti života.

Česká literatura přelomu 19. a 20. století

Sluneční hodiny (1913)

zapamatuj si

Vývoj od individualismu k ztotožnění s vydědenci a tuláky, s nimiž sdílí touhu po spravedlnosti a sociální vzdor; příklon k harmoničtějšímu vidění světa, méně negace, v popředí barvitě a konkrétní záběry přírody; rovnováha dvou poloh básníkova postoje: poznání evropských velkoměst a tulácká zkušenost posiluje básníkovo vědomí hlubokých rozporů a nutnost revolty, ale zároveň touží po vyrovnanosti a jistotě a uvědomuje si potřebu řádu; vyznání lásky k životu, domovu, zemi vedle motivů sociálního zápasu

Tuláci

Jdou světem, polní lilie,
s nevinnou duší apoštolů.
Žne každý, třeba nesije,
k plnému času sednou stolu
a dobrá Marta s Marií
sklenici vína nalijí,
a v bohu radují se spolu.

Zem pro jich zraky obléká
převoněné měkké roucho z jara,
zem něžně uspí člověka,
když z vody měsíc vstal a pára.
Na březích povídavých řek,
v poduškách pružných vojtěšek
zpěv tichý probouzí vlast stará.

V něm šumí mládím Vltava,
zasněně plynou vlny Rýna,
v něm pláče bolest dumavá
a tesknost, jež neusíná:
„Ó řekni, zda jsi místo znal,
kde ruský mužik nestrádal?“
Noc mlčí jen, noc pohostinná.

Jdou létem, pocelují klas
a uslápnouti květ se chrání
a drahý sen svůj snují zas
o říši míru, požehnání.
Míjejí města, která žhnou
do nocí září světelnou,
milenci lesů, luk a strání.

Kvas prudký jiným v duši pad
a roste, bují, kypí v hrudi,
jich oku dává pomstou plát
a v slovech bodá, pálí, studí.
Bronzové hlavy zhrdly snem,
idylou v domku počestném,
a horečka zlá k činu pudí.

Tvůj hlad, ó země, žije v nich,
tvůj svatý hlad je inspiruje.
Po metropolích nádherných
syn člověka se potuluje,
chor, otrhán a vysílen.
Svět bohatých v průvodu žen
a v lesku šperků promenuje.

Tvůj hlad, ó země, vykvete
v jedinou krátkou rudou sloku,
nůž zablýskne se z písně té
či třeskne výstřel. Tisíc roků,
na východ, západ, sever, jih,
hlad chudých s hladem bohatých
zápasí o svět v každém kroku.

Od pólu k pólu zemi spjal
ohromný řetěz trpělivý.
Milión mrtvých o něm tkal,
milión nový tká jej živý
ze zkrvácených bosých stop,
a ty jsou vyšlapány v hrob
víry a naděje, ty Bože spravedlivý.

- Z kterého bezprostředního zážitku vyplývá základní téma básně?
- Všimněte si, jak obrazy tuláků vystupují v básni v dvojí podobě. Srovnajte první čtyři strofy s druhou polovinou básně. S kterými biblickými pojmy spojuje obrazy tuláků?
- Doložte napětí mezi líbezným písňovým a mluvním stylem (vnitřní patos) i slovní úsporností.
- Doložte, že obě části básně spojuje motiv země, který se objevuje i v závěrečné strofě. Doložte, že země je pro vzpurné tuláky místem „řetězu“ milionů, jejich zrození a smrti. Porovnejte s podobným obrazem v Máchově Máji a v Březinově básni Ruce.
- Doložte jednak zobecňující pojetí země jako zdroje utrpení i obnovované víry a naděje a jednak proměnu obrazu tuláků původně jako konkrétních typů (jak je autor poznával) v symbolické postavy.

Měsíce (1918)

Září

Můj bratr dooral a vypřáh' koně.
A jak se stmívá,
věrnému druhu hlavu do hřivý
položil tiše, pohladil mu šíji
a zaposlouchal se, co mluví kraj.

Zní zvony z dálky tichým svatvečerem;
modlitba vesnic stoupá chladným šerem.
Duch země zpívá: úzkost, víra, bolest
v jediný chorál slily se a letí
k věčnému nebi.

Svatý Václave,
nedej zahynouti
nám ni budoucím.

zapamatuj si

Cyklus 12 básní sledujících proměny přírody a lidskou práci v průběhu roku; sbírka připomíná stejně nazvané Mánesovo malířské dílo; přírodní a reflexivní lyrika; prolíná se dvojí rovina – reálná a symbolická; životní detail, přírodní motiv, konkrétní situace (východisko) směřuje k filozofickému zobecnění a symbolu (syntéze); básníkovo přimknutí k rodné zemi, národním tradicím; kompoziční jednotu sbírky, střídmy výraz, lyrická zkratka, hutná metaforičnost, vnitřní napětí závěrečného trojverší (často s apostrofou)

- Čím je v básníkově výpovědi příroda? Kde monumentalizuje rolnickou práci a venkov?
- Doložte vztah k národní historické tradici.
- Pozorujte kompozici básně. Doložte konkrétní situaci jako východisko a směřování k zobecňujícímu symbolu.
- Uvědomte si typické znaky moderní poezie: spojení prostředků lyriky s epikou a dramatem (konflikt) ve snaze o komplexní obraz skutečnosti.
- V básni Září je využito zvyklosti, že na počest českého patrona sv. Václava se v den jeho svátku na konci září rozezněly kostelní zvony. Jaký skrytý smysl má tento jev i motiv a závěrečné trojverší?
- Doložte, že častým prostředkem, který vyhrocuje situaci, myšlenku, postoj (zvl. v závěrečné formuli), je apostrofa.

Stoletý kalendář (1926)

Vlastní podobizna

Daleko v hlubokém lese
vyvěrá zpěvavý pramen.
Z tmy k světlu se rodí a třese
podsvětlní píseň.

Život mě křtil vodou živou,
chuť hlubin a temnot mi vdechl.
Mám v krvi píseň tu Istivou
i její rytmus.

Sen zástupů v srdci mi zpívá,
vesmírná touha v něm bije.
A jen píseň tichá a zádumčivá
z mých slov zní k hvězdám.

zapamatuj si

Oslava domova a národní nezávislosti; opět se vrací tulácký motiv a představa věčného koloběhu světa, opět nonkonformní postoj z předválečných sbírek; vedle oslavných veršů věčně nenaplněný sen revolty a naděje

Otázky

- Báseň je východiskem k poznání Tomanovy osobnosti. Vyvodte, jak Toman charakterizuje vlastní tvorbu.
- Zaměřte se na základní motivy a vysvětlete je.
- Naznačte na základě ukázek z Tomanovy tvorby vývoj jeho poezie i proměny životních postojů ve spojitosti se společenskými konflikty člověka počátku 20. století.

Česká literatura přelomu 19. a 20. století

Stanislav Kostka Neumann**Satanova sláva mezi námi** (1897)**Vypučel jsem nad bahna ...**

Vypučel jsem nad bahna do měsíčné noci jednou, a ráno,
když stříbrnou radost svého života skřivan střásal na zemi,
ke žhnoucím nebesům vzepjatý, zřel jsem se vzkvétat.
Osudu tvrdou pěští zasetý,
přišel jsem z tropů a hrdým gestem odmítl jsem aklimatizovat se.

Vypučel jsem do vzduchu,
jenž zemdlený chvěje se bázní a předtuchou slavného otectví,
o jehož příchodu zpívám;
vypučel jsem vysoko a barvami vetřelce kvetu,
nad bahny kvetu úbělem a uprostřed mdloby žárem.

Ale ty v bahnech moje kořeny!
Uprostřed pláně stojím samoten
a vysoko zdvihám
svá hubená ramena za nejdražší vlastní svých snů.

Sám
pyšný
věčné nepřátelství vypověděl jsem plazům, již kolem
s jedovatou vegetací živoří nečisté dny své,
a svoji nenávisť jako štít jasný jsem pozvedl
a čekám rány.

* * *

Sám
pyšný
uprostřed pláně stojím a vysoko zdvihám
svá hubená ramena za nejdražší vlastní svých snů.

zapamatuj si

Vliv symbolismu, dekadence
a protikřesťanského satanismu, projev
hlubokého individualismu; revoltující
postoj vůči všemu starému; póza buřiče
zklamaného společností a vyjadřujícího pohrdání

Otázky

- Vyhledejte dekadentní motivy, všimněte si vypjatého individualismu, autorské stylizace do podoby Satana, projevu revolty.
- Symbolem čeho je Satan?
- Proveďte charakteristiku verše.

odkaz

Viz Literatura v kostce

Kniha lesů, vod a strání (1914)**zapamatuj si**

Přírodní a milostná lyrika; inspirace okolím (tzv. moravské období tvorby); příroda (brněnské lesy) je básníkovi zdrojem nových sil, „znovuzrozením“ (útěk z velkoměsta); okouzlení přírodou (příklad pro svobodný a přirozený vývoj a její důvěrné poznání); vliv **naturismu a vitalismu** (pocit životní pohody, vášnivá láska k životu a k ženě, radost z prosté existence; láska jako harmonická idyla a tělesná touha); věčnost, názornost, impresionistická barvitost obrazů, smyslová rozkoš; básně jsou řazeny podle ročních období, počínaje podzimem; rétorický patos ustupuje, hymničnost se projevuje v apostrofách a v typu verše (pravidelný, rýmovaný), často využívá náboženskou litanickou dikci; průkopnický čin moderní poezie svým prolnutím hmoty a ducha (poezie intelektuální i fantazijní a emocionální); svérázný komentář k básnické sbírce tvoří soubor fejetonů S městem za zády

Jarní zvěstování – část

Tak dlouho čekali jsem rozechvění touhou
a chladem, který váł ze sněhů svítících,
den žítí chtěli jsme dát za sněženku pouhou,
však blesky chladnými jen vysmál se nám sních.

Až náhle začlo tát a vzedmula se řeka,
divadlo veliké pod lesy hrály kry;
my zřeli s rozkoší, jak dole proud se vzteká,
a připravovali své jarní mimikry.

Však březen závistně nám nové poslal sněhy,
sen sněženkových spoust nade vším rozestřel:
tou bílou pohádkou, již z hebké utkal něhy,
my šli jsme zmatení a v srdcích měli žel.

A neupřímný květ co jitra sněžil venku,
by slunci vzdoroval, jež přišlo k poledni;
kůl každý v plotě sních měl skvělou za čelenku;
však my jen čekali na sněhy poslední.

Tak dlouho čekali jsem touhou rozechvění.
Dnes ... atmosféra jest jak brána dokořán
ve svěžest, modro, jas a jitřní kuropění,
dnes první sladký vznět byl země lůnu dán.

Zdrávas, země,
plná milosti,
požehnána jsi mezi světy,
země,
požehnaný plod života tvého,
člověk!

Otázky

- Čím je básníkovi příroda?
- Doložte v básni, že náboženské pojmy pozbývají náboženského významu a jsou použity k oslavě země, života a člověka.
- Uvědomte si využití apostrofy a charakterizujte podstatu autorova vyznání. K čemu se obrací?

Nové zpěvy (1918)

zapamatuj si

Oslava moderní technické civilizace jako protipólu přírody, práce, lidského dobývání živé přírody; vliv **civilismu**, přimknutí k věcem a jevům všedního dne, nadšení ruchem velkoměsta, snaha spojit poezii s všedním životem (poetizace všednosti); spolu s předchozí sbírkou svědčí o celistvosti básnicka vidění a myšlení; vedle tematické novosti i nová forma: nová obraznost, civilní patos, bohaté výčty o skutečnosti nové doby, nové využití volného verše (whitmanovský širokoproudý, nepravidelný i nerýmovaný), střídání prostorů a motivů, prolínání „poetického“ i „nepoetického“, prostší i názornější smyslové zrakové vidění; vedle nejrozsáhlejší úvodní básně o 8 oddílech patří do sbírky oddíl Zpěvy světél, Zpěvy z lomozu a závěrečné Zpěvy z ticha (vyvažují hlučnost obrazů civilizace mírnějšími a prostšími tóny; motivy všedního života a přírody)

Zpěvy drátů – úvodní báseň, zkráceno

My, dráty telegrafní, telefonní a elektrické,
abychom neměly dlouhou chvíli, zpíváme si
zmrazeným hlasem, lhostejny ke všemu, co jest lidské,
tu mezi domy a paláci, tu mezi poli a lesy,

mezi a nad nimi, podle silnic a tratí
bzučíme monotónně, neznajíce touhy ni chťice,
studené, kovové, neschopny nenáviděti, milovati,
napjaty mezi kandelábrý, sloupý a tyče

Česká literatura přelomu 19. a 20. století

k otroctví paralelnímu, aniž cítiti můžeme je,
vedeny do dalek nesmírných, křížem a krážem hnány
přes všecko, co strmí, i přes všecko, co zeje,
k stanicím, úřadovnam, elektrárnám pevně připoutány,

zpíváme zpěvy mechanického ze sebe vykoupení
do větru, který neslyší, a do světla, jež jest hluché,
docela pohříženy do snění, jež sněním není,
jak rákosu dozrálého stéblo mrtvé a suché

bzučíme nad životem, jenž se nás nedotýká,
ač pro něj jsme tu, jím prostupujeme, mu sloužíme dokonale,
zpíváme zpěvy, v nichž všechno se vším se stýká,
den ze dne stejné a přece den ze dne jiné stále.

vysvětlivka

monotónně (z řeč.) – jednotvárně;
kandelábr (z lat.) – původně
svícen, pak stojan pouliční
lampy

Otázky

- Co je naznačeno motivem telegrafních a elektrických drátů? Doložte antropomorfismus technických věcí a jevů, posuďte obohacení slovní zásoby poezie.
- Všimněte si nové obraznosti – prolínání přírodních a civilistních motivů.
- Doložte uvolněnou veršovanou strukturu.
- Všimněte si, jak autor zdůrazňuje zvukovou stránku verše (hledejte zvukosled, zvukomalbu).

odkaz

Viz Literatura v kostce

Petr Bezruč

Slezské písně (1909)

zapamatuj si

Obraz sociálního a národního útisku a bezpráví slezského lidu v 2. pol. 19. stol., výzva k odbojné revoltě a naděje na záchranu; výraz osobních citů a prožitků; **trojí tematický okruh**: intimní (stesk a vědomí životní osamělosti), sociální a národnostní; typické postavy utiskovaných (havíři, beskydští horalé, ovdovělé ženy, sirotci), brání se zoufale poněmčování, popolštňování a zradě odrodilců, v protikladu k uhlobaronům, zbohatlíkům, lichvářům, krčmářům; básník jako mluvčí se stylizuje do různých podob (věstec, démon, lidový bard, horník vyjadřující nenávist a vyzývající k odplatě, svědek tragických osudů, poutník procházející krajem, zklamaný milenec) nebo se ztotožňuje s utiskovanými jako ztělesnění zástupů („my“); **3 různé stylové vrstvy**: macharovská kritická dokumentárnost realismu a regionální svědectví (reálný detail, baladická drsnost, konkrétní postavy, vypravěčství), patetický styl a symbolistické vize (s monumentalizujícími přirovnáními, využitím antických motivů, volného verše) a písňovost (prostý pravidelný verš, refrén, bezprostřední osobní lyrické vyznání); **lyrika společenská, sociální** (Ostrava, Oni a my, 70 000, Ty a já, Leonidas, Horník aj.), **intimní, osobní** (Labutinka, Jen jedenkrát, Červený květ, Motýl aj.), **epika, zvl. sociální balady** (Maryčka Magdonova, Kantor Halfar, Pole na horách, Bernard Žár aj.); kompoziční postupy: ostře vyhrocené protiklady, paralela; využití symbolistických metafor, hyperboly, apostrofy, dialektismů (lašské nářečí), polských slov; převážně daktylský rytmus; Bezručovo dílo představuje **syntézu všech proudů moderní české poezie konce 19. stol. a počátku 20. stol.**

motto sbírky:

Co v duších prostých lidí lká
při Olze, Odře, Ostravici,
(všichni byli lepší než já!)
jsem zkusil chybným veršem říci.

Červený květ

Za temným oknem, v květníku sivém,
hrubý a špičatý mračil se kaktus.
Jednoho jitra
červený z lodyhy vyrazil kalich,
červený květ.

Jen jedenkrát

Už nevím, kdy a kde
jsem slyšel jednou vypravovat pověst.
Kdes na severu země
je smutné údolí, sevřené vrchy;
to smutné jest a temné,
neb žádný den tam nezasvitne slunce.
Tam smutný žije národ
u věčném sněhu v začouzených jurtách,
kol ohně sedí muži,
jimž zlata dražší bývá každé slovo,
za nimi teskné ženy,
a vzad se tisknou v kožešiny děti.

Tu nevím, jak se stalo,
či snad se vymkla ze své dráhy Země,
v den jeden svitlo slunce:
A celý národ podešený září
vráz prchl v černé jurty
a balvany zavalil každý východ,
a tváří klesl k zemi,
k démonu neznáma posílal prosby,
by šetřil jejich žití...
A zatím venku
slunečná záře sžehla věčné sněhy
a půda nedotknutá
pode rty slunce dala fial květ. –
Bůh slunečný když viděl
to mrtvé ticho a bázlivé prosby,
údolí přešel
a nikdy víc v tu nepohleděl stranu. –

vysvětlivka

byl u nás básník – F. L. Čelakovský, autor sbírky
Kvítí s básní Kaktus; *distichon* (z řeč.) – dvojverší
spojující dva šestistopé daktylské
nebo spondejské verše, z nichž
druhý verš má třetí a poslední
stopu neúplnou

Byl u nás básník, co jiné měl oči,
co měl rád vonné a nádherné růže.
Distichem zvucným
pochválil růži a odsoudil pyšně
ten rudý květ.

Jsou duše drsné, co samy šly žitím,
hroty a ostny je zalily vrchem.
Co měly v srdci?
Kvetly-li jednou a kvetly-li v noci,
hleď, rudým květem...

A když strach přešel
a ze stanů se odvážili lidé
a zřeli vlahou zemi,
květ neznámý a vůni fial čili,
a zřeli, že se dobrý Bůh
na ně podíval, jimi uražený,
a viděli v své duši,
že nikdy den ten nevrátí se zpátky,
tu smutek hlubší žití
vráz schýlil hlavy zasmušilých mužů
a šíje teskných žen,
a v dvojnásobném dále žili smutku,
neb cítili, že jednou
jas žití šel kol jejich mračné země,
a jejich přešel vinou –
a víc se nenavrátil!

* * *

Jen jedenkrátě kolem mne šla láska.
Vlas černý pad jí k pasu,
a sladkým hlasem hovořila ke mně:
„Vy dobrého jste srdce
a s vámi bude šťastna každá žena“ –
a krátký plachý pohled,
jenž více řek než její sladká slova,
jež řekla sladkým tónem,
jak mluví se v mé vlasti u Těšína,
šel s její řečí! –
A já, jenž dávno vypil
až v hořké kvasnice života číši
a z knihy žití bílé vyrvál listy,

Česká literatura přelomu 19. a 20. století

já řekl drsným tónem,
tak jak mluví dav černých mužů hore
tam pod ostravskou plání:
Bez konce, slečno, s oným půjde štěstí,
jenž bude vaším mužem,
však na strom zvadlý nepřipínám růži.

Maryčka Magdonova

Šel starý Magdon z Ostravy domů,
v bartovské harendě večer se stavil,
s rozbitou lebkou do příkopy pad.
Plakala Maryčka Magdonova.

Vůz plný uhlí se v koleje zvrátil.
Pod vozem zhasla Magdonova vdova.
Na Starých Hamrech pět vzlykalo sirot,
nejstarší Maryčka Magdonova.

Kdo se jich ujme a kdo jim dá chleba?
Budeš jim otcem a budeš jim matkou?
Myslíš, kdo doly má, má srdce taky
tak jak ty, Maryčko Magdonova?

Bez konce jsou lesy markýze Gera.
Otcové když v jeho robili dolech,
smí si vzít sirotek do klínu drva,
co pravíš, Maryčko Magdonova?

Maryčko, mrzne a není co jísti...
Na horách, na horách plno je dřeva...
Burmistr Hochfelder viděl tě sbírat,
má mlčet, Maryčko Magdonova?

Cos to za ženicha vybrala sobě?
Bodák má k rameni, na čapce peří,
drsné má čelo, ty jdeš s ním do Frydku,
půjdeš s ním, Maryčko Magdonova?

Cos to za nevěstu? Schýlená hlava,
fěrtoch máš na očích, do něho tekou
hořké a ohnivé krůpěje s lící,
co je ti, Maryčko Magdonova?

A já ji miloval a ona se mi vydala!
Tak můj krb vyhas, v srdce lehly stíny,
a smutek bez konce jde mojí žitím,
když vzpomenu si často,
že sladkým krokem kolem mne šla láska,
a já přirazil dveře svojí chaty,
a nikdy víc se nenavrátní zpátky!

Frydečtí grosbyrgři, dámy ze Frydku
jízlivou budou se smáti ti řečí,
se síňky užijí tě Hochfelder žid.
Jak je ti, Maryčko Magdonova?

V mrazivé chýši, tam ptáčata zbyla,
kdo se jich ujme a kdo jim dá chleba?
Nedbá pán bídných. Co znělo ti v duši
po cestě, Maryčko Magdonova?

Maryčko, po straně ostré jsou skály,
podle nich kypí a utíká k Frydku
šumivá, divoká Ostravice.
Slyšíš ji, rozumíš, děvuchu z hor?

Jeden skok nalevo, po všem je, po všem.
Černé tvé vlasy se na skále chytly,
bílé tvé ruce se zbarvily krví,
sbohem buď, Maryčko Magdonova!

Na Starých Hamrech na hřbitově při zdi
bez křížů, bez kvítí krčí se hroby.
Tam leží bez víry samovrazi.
Tam leží Maryčka Magdonova.

Ostrava

Sto roků v šachtě žil, mlčel jsem,
sto roků kopal jsem uhlí,
za sto let v rameni bezmasém
svaly mi v železo ztuhly.

Uhelný prach sed mi do očí,
rubíny ze rtů mi uhly,
ze vlasů, z vousů a z obočí
visí mi rampouchy uhlí.

Chléb s uhlím беру si do práce,
z roboty jdu na robotu,
při Dunaji strmí paláce
z krve mé a z mého potu.

Sto roků v kopalně mlčel jsem,
kdo mi těch sto roků vrátí?
Když jsem jim pohrozil kladivem,
kdekdo se začal mi smáti.

Lehko se zasmát mi kdekdo moh,
ve Vídni, v ústraní tichém.
Když tomu panstvu smích nepomoh,
bodáky přišly za smíchem.

Abych měl rozum, šel v kopalnu zas,
pro pány robil jak prve –
máchl jsem kladivem – teklo vráz
na Polské Ostravě krve!

Všichni vy na Slezské, všichni vy, dím,
nech je vám Petr neb Pavel,
mějž prs kryt krunýřem ocelovým,
tisícům k útoku zavel;

všichni vy na Slezské, všichni vy, dím,
hlubokých páni vy dolů,
přijde den, z dolů jde plamen a dým,
přijde den, zúčtujem spolu!

Slezské lesy

Jste tak jak já, slezské lesy, mé lesy!
Smutek se na kmen a koruny věsí,
hledíte teskno a hledíte přísně,
jak moje myšlenky, jak moje písně.
Padá z vás jehličí v noci a v mlze,
porobeného to národa slze.
Padáte sekerou na rozkaz z Vídně,
hynete pomalu, hynete klidně.
Mlčíte, hynete, smrkové moře,
bez konce, bez konce, slezské vy hoře!!

vysvětlivka

rubíny ze rtů mi uhly – červeně mi zmizela ze rtů; *při Dunaji* – ve Vídni (sídla majitelů dolů, hlavní město rakousko-uherské monarchie); *kopalna* – jáma, uhelná šachta; *nech* – ať; *Polská Ostrava* – dnes Slezská Ostrava, čtvrť Ostravy

Otázky

- Co vyjadřuje básník v mottu? Čeho je svědectvím?
- Zamyslete se nad úvodní básní sbírky a vyjádřete, co symbolizuje červený květ kaktusu.
- Kde je zobrazen sociální a národnostní útisk, nenávisť a odpor k útlaču, příslib pomsty? Které typické obrazy a motivy k tomu autor používá?
- Jmenujte typické postavy a osudy utiskovaných v Bezručových básních (zvl. epických) a typy utiskovatelů a odrodilců.
- Kde autor používá baladické zkratky k vyjádření životních osudů slezského lidu? Dokažte, že dosahuje účinnosti nejen námětem, ale i formou.
- Do kterých podob a v kterých básních se autor jako mluvčí slezského lidu stylizuje?
- S čím spojuje Bezruč intimní lyriku?
- V kterých básních se výrazně projevuje slezská realita?
- Které z básní jsou dokladem bolestné rezignace, kdy vystupuje do popředí tragický tón?
- Jak souvisí Bezručova tvorba se symbolismem? Co spojuje Bezruče s básníky 90. let a s generací buřičů?
- Čím dosahuje působivosti a naléhavosti výpovědi?
- Které jsou nejtypičtější stavební principy a básnické prostředky v Bezručových básních? Uveďte příklad použití paralely a kontrastu.
- Čím se vyznačuje Bezručův jazyk a styl? Doložte příklady.
- Který rytmický princip uplatňuje nejčastěji? Uveďte příklady.
- Srovnajte baladickou tvorbu Bezručovu s Erbenovou, Nerudovou a Vrchlického.

Světová literatura 1. poloviny 20. století – poezie

1) UMĚLECKÉ SMĚRY

Filippo Tommaso Marinetti

Manifest futurismu (1909 – v pařížském deníku Le Figaro) – zkráceno

zapamatuj si

Nejen umělecký směr, ale i nové vidění světa; vznikl v Itálii, znamená počátek avantgardy; název od lat. *futurus* = budoucí (tj. směřování k budoucí společnosti); v literatuře – odmítnutí konvencí, tradičních básnických prostředků; nové umění odpovídající dynamice moderní doby, vyjadřující typickou atmosféru technické civilizace a života v 20. stol.; má vnést do literatury pohyb, sílu, rychlost (dynamismus), odvahu k revoltě; do uměleckého obrazu transformována jednota předmětu, prostředí a atmosféry, „prolínání rovin“, využitá fantazie a obrazotvornost, volné sdružování představ a věcí zdánlivě vzdálených; teorie „osvobozených slov“, tj. neobvykle a překvapivě skládaných ve větě či verši (volné shluky) bez ohledu na dosavadní myšlenkové a gramatické vazby, zrušena interpunkce; básnický slovník obohacen o slova považovaná dosud za nepoetická, znetvořená, nově vytvořená (zaumy) → zesílit expresivnost výrazu; využití matematických symbolů, odstranění přídavných jmen, příslovcí a spojek, užívání sloves jen v infinitivu; uvolnění a zvýraznění grafické podoby básně (např. schůdkovitě psané verše, slova v přehledných diagramech)

1. Chceme opětovat lásku k nebezpečí, návyk na energii a smělост.
2. Prohlašujeme, že nádhera světa byla obohacena o novou krásu: o krásu rychlosti.

* * *

Osvobozená slova (1919) – sborník textů a programových prohlášení; klíčové dílo futurismu

Technický manifest futuristického písemnictví – zkráceno

Osvobozená slova jsou zcela svobodným výrazem vesmíru, zbaveného mluvnických a slovesných pravidel, novým názorem a citem pro věci, měřítkem všehomíra, vyjádřeného součtem sil v pohybu. A tyto síly se kříží v našem spolucítícím a tvořícím já, které je výrazně zaznamenává všemi možnými prostředky.

Futurističtí básníci uvádějí v soulad barvy, hluky, hřmoty, zvuky, tvoří výrazná seskupení pomocí řeči a nářečí, aritmetických a geometrických formulí, neužívaných, znetvořených a vynalezených slov, hlasů a skřeků zvířat, hukotu motorů atd.

1. Skladba musí být zrušena a podstatná jména buďtež náhodně dle svého vzniku umístěna.
2. Sloveso budiž užíváno jen v infinitivu, ... aby se pružně přimklo k podstatnému jménu a nepodřazovalo je spisovatelovu „já“ –, které pozoruje nebo si představuje ...
3. Přídavné jméno musí být odstraněno, aby obnažené podstatné jméno zachovalo svoji význačnou barvitost.

* * *

Otázky

- Které požadavky vyslovuje program futuristů?
- Co je základem futuristické poetiky?

odkaz

Viz Literatura v kostce

Tristan Tzara

Manifest DADA (1918)

DADA neznamená nic

Shledáváme-li to malicherným a neztrácíme-li svůj čas pro slovo, které nic neznamená... Prvá myšlenka, která v těchto hlavách běhá, je řádu bakteriologického: objevit přinejmenším jeho původ etymologický, historický nebo psychologický. Z novin se dovídáme, že černoši Kru nazývají ocas posvátné krávy DADA. Kostka a matka se jmenují v jednom kraji Itálie DADA. Dřevěný koník a kojná, dvojité přitakání v ruštině a rumunštině zní DADA. Učení žurnalisté v něm spatřují umění pro kojence, jiní všední svaté ježíšky-nechtedětičkypříjítkemně, návrat k vyprahlému a hlučnému, hlučnému a jednotvárnému primitivismu.

* * *

Přeložil Z. Lorenc

Manifest o lásce sladké a hořké (1920)

Návod, jak vytvořit dadaistickou báseň

Vezměte noviny.

Vezměte nůžky.

Najděte v novinách článek, aby měl délku, jakou počítáte dát své básni.

Článek vystříhnete.

Potom pečlivě rozstříhejte všechna slova, která tvoří tento článek, a vložte je to pytlíku.

Skládejte pak jeden ústřížek za druhým přesně v pořádku, v jakém vyšly z pytlíku.

Svědomitě opište.

Báseň se vám bude podobat.

A vězte, že jste spisovatel neskonale originální a okouzující citlivostí, byť doposud nepochopen lidem.

Přeložil Z. Lorenc

Christian Morgenstern

předchůdce dadaistů i absurdní literární tvorby, německý básník (†1914), tvůrce groteskní, humorné lyriky; hra s absurdními jazykovými tvary; vliv na dadaisty, surrealisty, tvůrce absurdního dramatu

Šibeniční písně (1905)

zapamatuj si

Soubor originálních groteskně fantastických básní, rozsáhlý celek (250 básní) v 5 cyklech; v úvodu citát z Nietzscheho: „V pravém muži je skryto dítě: chce si hrát“; autor spojuje zdánlivě nesmyslné slova a představy, básně založeny na proměnách slovních zvuků a forem → vznikají slovní hříčky, vizuální básně (Trychtýře – verše se zužují až do jediného písmene) nebo básně ze shluků hlásek (Veliké lalulá) – jazyk zachycen jakoby ve stavu zrodu a mnohovýznamovosti; zaměňování hlásek, zdvojení slabik, deformování slov, slučování zdánlivě nesouvisejících metafor a předmětů, neologismy, rozpojování slov i vět, hra se zvukomalbou, ožívování věcí a jevů, básně vytvořené jen z grafických znaků, tj. beze slova (Noční rybí zpěv)

zapamatuj si

Označení uměleckého hnutí vzniklo náhodně 28. 2. 1916 v 8 hod. večer v kavárně Terasse v Curychu, když Tzara zabodl nůž do Larousseova slovníku na místo, kde bylo vytištěno slovo *dada* (ve francouzské dětské řeči, žvatlání = hračka, koníček); zdůrazňuje nesmyslnost, primitivitu, mystifikaci, destruktivní absurditu, spontánní nevázanou hru založenou na náhodě i rafinovaný experiment; chce zaujmout smíchem z nesmyslů; výraz negace všeho rozumového (odmítnutí jakéhokoliv řádu, logiky), chaosu soudobého světa, civilizace; znevažování dosud platných estetických pravidel, tradice → reakce na nesmyslnost války, ničení všech lidských hodnot, vzpoura burčující lidstvo z pasivity, snaha šokovat a provokovat; na originální hře s rozstříhanými slovy textu vytahovanými náhodně z klobouku a umísťovanými vedle sebe (princip montáže) upoutal překvapující výsledek – kouzelný, neobvyklý básnický obraz

zapamatuj si

Zdůrazňuje náhodu, nelogičnost souvislostí, odmítá intelektuální kontrolu, nesmysl (nonsens) vyhlášen za princip, který hýbe světem; výklad dadaistické metody tvorby

Světová literatura 1. poloviny 20. století – poezie

Trychtýře

Dva trychtýře jdou noční tmou.
Těl jejich úzkou skulinou
proudí jas luny
klidně, stále
na cestu
lesem
a t.
d.

Noční rybí zpěv

Přeložil J. Hiršal

Kurt Schwitters

německý básník a výtvarník

Prasonáta (1924) – část

fonetická báseň, klasické dílo abstraktního umění

Ursonate

Ooooooooooooooooooooooooooooooooooooo,	6
dll rrrrrrr beeeee bö,	(A) 5
dll rrrrrrr beeeee bö fümms bö	
rrrrrrr beeeee bö fümms bö wö	
beeeee bö fümms bö wö tää,	
bö fümms bö wö zää,	
fümms bö wö zää, Uu:	

Veliké lalulá

Kraklakvakve? Koranere!
Ksonsirýři – guelira:
Brifsi, brafsi; gutužere:
gasti, dasti kra ...
Lalu lalu lalu lalu la!

Chandaradar sísjádra
tesku tes py pi?
Vahapádra, pryvešádra
klukpukpici li?
Lalu lalu lalu lalu la!

Sochoškrt sic kalcisumpa
senmemysagart (!)
Biboň sod: Quocitem Vumpa
Kleso Klaso Klart (!)
Lalu lalu lalu lalu la!

Košilela

Znáš sirou košileli?
Třepetátá, třepetátá.

Jsi proklat, majiteli!
Třepetátá, třepetátá.

Teď třeská a pleská v ní vánek.
Vichrůrůrej, vichrůrůrej.

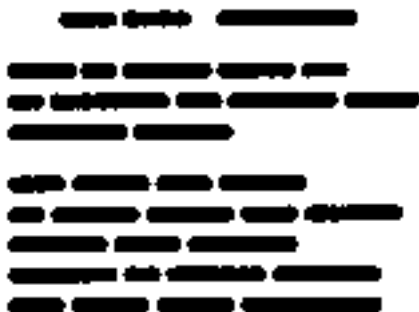
Kvílívá jak uplakánek.
Vichrůrůrej, vichrůrůrej.

Docela osířela
košilela.

Man Ray

americký literát, malíř a fotograf

Optická báseň (1924) – úvodní část

Otázky

- Co vnesl do moderní poezie Ch. Morgenstern?
- Čím je sdělná báseň Noční rybí zpěv, přestože nejde o text?
- Pokuste se doložit na ukázkách z tvorby T. Tzary základní principy dadaismu a tendence nového, moderního umění.
- Čím upoutávají ukázky abstraktního básnického umění?

André Breton

První manifest surrealismu (1924)

zapamatuj si

Charakteristika cílů a úkolů avantgardního směru (z fr. *surréalisme* = nadrealismus) jako opozice vůči tradičnímu umění, konvencím, společenské tendenci; úsilí o spojení skutečnosti, fantazie, lidského podvědomí a snu, popření logiky; propagace živelné aktivity založené na psychickém automatismu (metoda bezděčně se tvořících obrazů v podvědomí), na vyjadřování bezprostředních, nahodilých dojmů a pocitů, snových zážitků, halucinací (bez rozumové kontroly); cíl – uvolnit lidské city, osvobodit se od myšlenkových stereotypů; vliv psychoanalytické teorie Sigmunda Freuda (lidské jednání je determinováno nevědomím)

Žijeme stále pod vládou logiky; ... Ale logických postupů se dnes již užívá jenom na rozřešení problémů druhořadého významu. Absolutní racionalismus, který zůstává v módě, dovoluje zkoumat jenom činy bezprostředně závislé na naší zkušenosti. Logické cíle nám naopak unikají ...

* * *

Surrealismus je čistý psychický automatismus, jímž má být vyjádřen, ať slovně, ať písmem nebo jakýmkoli jiným způsobem, skutečný průběh myšlení. Diktát myšlení s vyloučením kontroly vykonávané rozumem mimo jakékoli estetické nebo mravní zaujetí.

Přeložil V. Mikeš

Tajemství surrealistického magického umění

(1924)

Psaná surrealistická skladba, neboli první a poslední výtrysk

Když jste se usadili co nejpohodlněji, tak, aby se váš duch mohl soustředit sám na sebe, dejte si přinést psací náčiní. Vpravte se do nejpasivnějšího nebo nejvnímavějšího stavu, jehož jste schopni. Nechte stranou svou genialitu, své vlohy a genialitu a vlohy všech ostatních. Říkejte si, že literatura je jednou z nejsmutnějších cest, jež vedou ke všemu. Pište rychle, bez předem promyšleného námětu, tak rychle, abyste se nezastavovali a neupadli v pokušení číst po sobě. První věta se vynoří sama, neboť je pravda, že každou vteřinu proběhne naším vědomým myšlením cizí věta, která si nežádá nic jiného, než aby byla promítnuta navenek. Je dosti těžké vyslovit se o povaze věty následující; podílí se nepochybně zároveň na naší činnosti vědomé i té druhé, připustíme-li, že napsání první věty minimálně probudí vnímání. Na tom vám ostatně musí pramálo záležet; na tom z velké části závisí celá surrealistická hra. Absolutní kontinuitě toku představ, která vás zaplavuje, se vždycky nepochybně stává do cesty inter-

zapamatuj si

Výklad vzniku automatického textu, osvobození tvorby ze sevření rozumu; rychlý, bezděčný zápis představ a myšlenek bez zásahu logiky; sled mnohoznačných, asociativně rozvíjených obrazů a symbolů

punkce, třebaže se zdá stejně nezbytná jako rozvržení uzlů na kmitajícím provazu.

Pokračujte tak dlouho, dokud se vám to bude líbit. Svěřte se nevyčerpatelnosti vnitřního šumotu. Jestliže hrozí, že se rozhostí mlčení, jakmile jste udělali nějakou chybu: chybu, můžeme říci, z nepozornosti, bez váhání opusťte příliš jasný řádek. Po slovu, jehož původ vám připadá podezřelý, pište kterékoli písmeno, třeba l, stále písmeno l a přivolejte zpátky libovůli tím, že vnutíte toto písmeno jako začáteční písmeno slova, jež bude následovat.

Přeložil V. Mikeš

Otázky

- Co spojuje surrealismus s dadaismem, čím se odlišuje?
- Co znamená pojem psychický automatismus?
- Vymenujte základní znaky surrealistického textu.
- Vyjádřete odlišnost surrealistů a realistů.

Světová literatura 1. poloviny 20. století – poezie

2) VÝZNAMNÉ OSOBNOSTI

Francie

Guillaume Apollinaire

Alkoholy (1913)

zapamatuj si

Soubor 42 básnických skladeb různého rozsahu; originální básnické vidění světa, nový lyrismus; námětová inspirace: láska (erotika), nejprostší věci (výjevy z ulice, útržky rozhovorů), literární tvorba (německý folklor, mytologie), příroda, civilizace → úsilí vyjádřit rytmus nové doby, vytvořit nový básnický jazyk; vliv **kubismu** (mnohohledovost, rozklad jednotného proudu básnickovy výpovědi na samostatné obrazy) a **futurismu** (uvolnění grafické podoby verše, osvobození vět – do vyšších celků neskládá jednotlivá slova, ale jejich seskupení, verše, a to bez interpunkce; každý verš je ucelené téma); autor je **předchůdcem surrealismu** (důraz na asociativnost představ, snaha vytvořit nový obraz skutečnosti pomocí izolovaných prvků reality); záměr – vyslovit vlastní pocity (radost ze života, okouzlení jeho krásami)

Pásmo (1912), fr. Zone – zkráceno

úvodní báseň souboru; vyslovení pocitů člověka moderní doby, dojmů, nálad, úvah a vzpomínek na dětství, minulost, navrácení motivu uplývajícího času → vyjádření mnohotvárnosti a zázračnosti života → **polytematická báseň**; jednotící kompoziční princip – metoda volné **asociace** nesouvislých **představ**, pásmo obrazů, v němž se střídá a prolíná staré s novým, veselé s vážným, všední se svátečním, subjektivní s objektivním; prolínání místních i časových souvislostí, dějištěm je celý svět (i Praha)

* * *

Mám rád tu pěknou ulici průmyslu a píše

Ležící v Paříži mezi třídou des Ternes a ulicí Aumont – Thiéville

* * *

Nyní ty kráčíš sám davem po Paříži

Kol tebe stáda autobusů řvou říčí a víří

Bolestná úzkost lásky hrdlo svírá ti

Jako bys nikdy už se neměl lásky dočkat

Kdybys žil v dávné době do kláštera šel bys bez prodlení

Rdíte se studem když se sami chytete při modlení

Sobě se vysmíváš a smích tvůj plá výhní pekelnou

Jiskřičky jeho zlatí života tvého dno

Toť obraz visící ve stínu muzea

A občas přijdu na něj se zblízka podívat

Dnes jdeš po Paříži ženy jsou krví znamenány

Bylo to na sklonku krásy jen nerad toho vzpomínám

Z koruny žhavých plamenů pozřela na mne Panna v Chartres

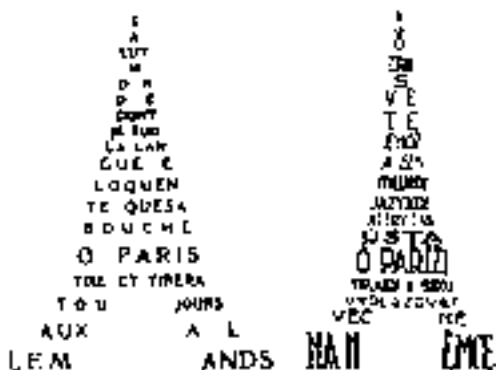
Krev vašeho Svatého Srdce mne zalila na Montmartru

Jsem z toho nemocen když slyším ta slova požehnaná
 Láska již trpím je má choroba tajná
 A obraz který tě posedl ti pomůže přežít úzkost a bdění
 Vždyť u tebe dlí ten obraz jenž prchá k nevrácení

U Středozemního moře jsi nyní na pobřeží
 Pod citroníky jež celý rok kvetou svěží
 S přáteli svými se projíždíš ve člunu
 Jeden je z Nizzy dva z Turbia jeden z Mentonu
 Sépíí hlubinných se děsí oči naše
 A v chaluhách plují ryby obrazy Mesiáše

Jsi v zahradě hospůdky v okolí Prahy
 Cítíš se zcela šťasten na stůl růží ti dali
 A místo abys psal svou povídku lenošíš pohříchu
 Hledě na mandelinku spící v růžovém kalichu

Kaligramy (1918)

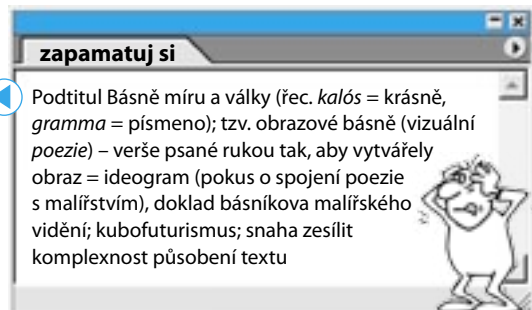
V achátech svatovítských zříš zděšen své vlastní rysy
 Na smrt jsi smuten byl v ten den kdy sebe v nich objevil jsi
 Podoban Lazaru kterého světlo drtí
 Pozpátku točí se ručičky hodin v židovské čtvrti
 A ty couváš ve vlastním životě pomalu
 Jda na Hradčany nahoru a poslouchaje k večeru
 Jak v hospodách české písně zpívají

Hle jsi uprostřed melounů v Marseilli

Hle jsi v Koblenci v hotelu s obrem na vývěsní tabuli

Hle sedíš v Římě pod japonskou mišpulí

Přeložil K. Čapek

Prší

Pr	srd	pr	pr	Ó	ověn	fan
ší	ce	ší	ší	deš	či	fá
tak	mi	Au	a	ti	mé	ry
zdlou	pu	gu	já	deš	ví	jásej
ha	ká	sto	plá	tič	těž	te
vě	když	va	ču	ku	né	vstříc
je	mys	brá	pro	zo	přá	ví
zi	lím	na	svo	ce	te	těž
ma	na	ot	je	li	le	né
ná	přá	ví	přá	pro	a	mu
po	te	rá	te	měň	změň	slun
ry	le	ús	le	se	se	ci
vich	tr	ta	jež	ve	že	na
řic	pí	ja	děšť	věc	lez	něž
od	cí	ko	tu	ný	ný	se
Cé	ve	by	pou	vav	deš	pro
ven	sna	mě	tá	řín	ti	mě
tu	ze	la	bez	pro	ve	ní
rá	us	vy	us	mé	zla	smut
dí	pí	dech	tá	přá	té	ný
šit	nout	ní	te	pa	děšť	
ví	na		le	prs		
těz	pos			ky		
ství	led					

Přeložil J. Konůpek

Světová literatura 1. poloviny 20. století – poezie

Otázky

- Najděte v ukázkách neobvyklé a působivé básnické obrazy a postupy.
- Jaké dojmy zanechala v básníkovi návštěva Prahy?
- Všimněte si blíže výstavby básně Pásmo. Myšlenky tu nevyplývají jedna z druhé přísně logicky. Na jakém základě jsou tedy řazeny vedle sebe?
- Doložte polytematičnost básně.
- Kde vyjadřuje autor své bezprostřední subjektivní pocity, lásku, smutek ap.?
- Sledujte prolínání časových a dějových rovin.
- V kaligramech hledejte tzv. osvobozená slova a zamyslete se nad jejich funkcí.
- V básni Prší zachází autor se slovy – jazykovým materiálem poezie – nejen jako básník, ale i jako představitel jiného druhu umění. Kterého?
- Proč je Apollinaire pokládán za představitele kubofuturismu a předchůdce surrealismu? Čím mohl ovlivnit nastupující směry?

André Breton

Volná láska (1931) – zkráceno

Má žena s kšticí hořícího lesa
 S myšlenkami žárných blesků
 S pasem přesýpacích hodin
 Má žena s pasem vydry mezi tygřími zuby
 Má žena s ústy jak kokarda a kytice hvězd největší velikosti
 Se zuby otisků bílé myšky na bílé zemi
 S jazykem hlazené ambry a broušeného skla
 Má žena s jazykem probodené hostie
 S jazykem panenky, která otvírá a zavírá oči
 S jazykem neobyčejného démantu
 Má žena s řasami dětského hůlkového písma
 S obočím okraje vlaštovčího hnízda

* * *

Má žena s očima plnými slzí
 S očima fialového brnění a magnetické střelky
 Má žena s očima savany
 Má žena s očima vody k pití ve vězení
 Má žena s očima stromů stále pod sekyrou
 S očima hladiny vody hladiny vzduchu země a ohně

Přeložil J. Řezáč

Paul Eluard

Veřejná růže (1934)

zapamatuj si

Surrealistická sbírka, osobní zpověď – otázky lásky, vztahu k ženě, důraz na svobodu osobnosti, citovou stránku a fantazii; polytematičnost, volný verš – sled mnohoznačných, asociativně rozvíjených obrazů a symbolů, metoda psychického automatismu (rychlý, bezděčný zápis představ, myšlenek bez zásahu rozumu a logiky)

Otázky

- Doložte na ukázce všechny typické rysy surrealismu.
- Uveďte základní jazykové prostředky surrealismu.
- Zamyslete se nad významem obrazotvornosti v surrealistické tvorbě.

odkaz

Viz Literatura v kostce

zapamatuj si

Vrcholná surrealistická sbírka intimní poezie; 19 básní psaných volným veršem bez interpunkce a jedna báseň v próze; převaha milostné lyriky; různé variace základního tématu ženy (motiv erotické touhy); častá spojitost s motivem krajiny (přechod od vztahu já – ona k společnému my), asociativní vazba žena – růže (shoda s názvem sbírky); surrealistická metoda volného proudu asociací, citlivé a jemné poetické obrazy, bezprostřední pravdivost výrazu, intenzivní osobní prožitky; osobitý znak Eluardovy poetiky – kupení trsu asociací na stejné téma (konkrétní obraz), formálně vyjádřené spojením do jedné strofy básně, slučování protikladných prvků obraznosti (× volně plynoucí asociativní proud poetiky Bretonovy)

Polibek

Kohout u bran svítání
Kohout jenž burcuje zvon
Rozbílí noční čas na kolečkách rychlosti

Rozlet větví
Mezi dvěma nestejnými průzračnostmi
Nezvednem tak brzo hlavu
K shromažďujícím se paprskům
Avšak skloníme ji
Na ústa hltavější než muréna
Na ústa skrývající se pod víčky
A jež se brzo skryjí za oči
S příslibem nových snů

Nejsladší pluh
Zbytečný nevyhnutelný
Zná u každé věci její místo

* * *

Zachytili jsme okamžik
Abychom již nikdy nepochybovali že náš život trvá.

Přeložil V. Nezval

Otázky

- Porovnejte odlišnost poetiky P. Eluarda a A. Bretona.
- Doložte obrazotvornost a fantazii autora.

Anglie

Thomas Stearns Eliot

Pustina (1922)

zapamatuj si

Rozsáhlá symbolická báseň – poema, základní dílo angloamerické moderní literatury; 5 částí (433 veršů) – Pohřbívání mrtvých, Partie šachu, Kázání ohně, Smrt vodou a Co řekl hrom; vliv francouzského **symbolismu** a amerického **imagismu**; základní téma – smutek nad stavem moderní civilizace; formou mozaiky, technikou blízkou koláži a filmovému střihu, pomocí konkrétních básnických obrazů autor zprostředkovává pocit osamocení v soudobém světě, neschopnosti komunikace mezi lidmi; motivy bezmocnosti, hrůzy, chaosu, rozkladu a nevyhnutelné smrti → zoufalé hledání východiska; složitá kompozice – dramatické prolinání, střetávání nebo sblížování dvou rovin výpovědi: zlomkovité pásmo lyrickoepické výpovědi autorského subjektu s motivy velkoměsta a odcizení člověka + inspirace starověkými mýty, středověkou legendou o hledání svatého grálu, citace z Vergílie, Ovidia, biblických Žalmů, z Danta, Shakespeara, Baudelaire aj.; minulost a současnost splývají, prolínají se, nebo jsou postaveny do protikladu; mnohonásobně opakovaný motiv neplodné, pusté země i motiv možnosti její obnovy závěr poemu (5. část) vrcholí obrazem cesty „pustinou“ a chaosem současného světa do „nebezpečné kaple“ k magickému rituálu, při němž hrom za životodárného deště vyslovuje zásady „nového života“ → dávat, mít soucit, ovládat; surrealistická obraznost, spontánnost, náznakovost, fragmentárnost, nesouvislost, často parodování tradice minulosti a narážky na literární dědictví; bohatství jazykových prostředků – od soudobé hovorové řeči až po symboliku; ozdobný tradiční jazyk i osobitý rytmus volného verše; součástí poemu jsou rozsáhlé autorovy Poznámky k Pustině – usnadňují pochopení myšlenkově složité a náročné skladby

V. Co říkal hrom

Po žáru loučí v tvářích potem zlitých
po mrazivém tichu v zahradách
po strašných mukách v místech kamenitých
po křiku, po pláči
v žaláři, paláci a ozvěně

jarního hromu nad dalekým horstvem
ten, který žil, je nyní mrtev
my, kteří žili jsme, teď umíráme
ne právě trpělivě
Není tu voda, ale jenom skála

Toto je pouze náhled elektronické knihy. Zakoupení její plné verze je možné v elektronickém obchodě společnosti eReading.